

BERLÁSZ MELINDA

★

LAJTHA LÁSZLÓ

A MÚLT MAGYAR TUDÓSA

FŐSZERKESZTŐ:

TOLNAI GÁBOR

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:

SZALAI SÁNDORNÉ



9760

BERLÁSZ MELINDA

LAJTHA LÁSZLÓ



AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST 1984

MTAK



634884



HAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

ISBN 963 05 3519 X

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1984

Berlász Melinda

Printed in Hungary

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
Könyvtár 6968/119.84 SZ.

TARTALOM

Bevezetés	7
Vitam impendere vero (Pályakép)	18
A hangszertörténeti kutató	81
A néptánckutató	92
A népzene kutató	107
Gyűjtés	107
Lejegyzés	128
Rendszerezés	143
A tudományszervező	153
A népzenei hanglemezfelvételekért	153
A népzene kutatás nemzetközi együtt- működéséért	177
A népzenei gyűjtemény védelméért	200
Népzenei monográfiák	214
Gyűjtőutak időrendi mutatója	245
Bibliográfia	261

*Édesanyám
emlékének*

BEVEZETÉS

„Aki népzene gyűjtéssel, vagy népzene tudománnyal foglalkozik, néha úgy érzi magát, mint a mélytengeri kutató, aki teljesen ismeretlen világba jutott . . . Zenében különösen nehéz ezt a világot visszatükrözni, hangjegyekbe foglalni.”

(1962)

Lajtha László a századunk első felében kibontakozott magyar népzene tudomány klasszikus korszakának kutatója volt. Bartók és Kodály nemzedékéhez tartozott, tíz évvel volt fiatalabb náluk. Ő is, miként azok, népzenei hagyományunk tudományos feltárását s ezzel egyidejűleg a magyar zene-

művészet népzenei alapon való megújítását tekintette életcéljának.

Munkássága, csakúgy mint Bartóké és Kodályé, több munkaterületre terjedt ki. Zeneszerzőként az új magyar zene kibontakozásán fáradozott, népzene kutatóként a nemzeti zenei hagyományok felkutatásáért és tudományos feldolgozásáért küzdött, zenepedagógusként nemzedékek teljesebb zenei műveltségének érdekében munkálkodott. Hivatásul választott hármas programját nemcsak átmeneti időszak távlatában, hanem életre szóló küldetesként teljesítette.

Századunk első évtizedeiben a gyors pusztulás fenyegette nép-

zenénk feltárása, a gyűjtőmunka volt a legsürgetőbb feladat. Kellő eredményt csak a feladatok összehangolásával lehetett elérni.

Lajtha 1910-ben kapcsolódott be a gyűjtők körébe, kutatását kezdetől fogva munkatársainak — elsősorban Bartóknak és Kodály-nak — tevékenységéhez igazodva, a kiegészítés szándékával végezte. Mégis, a Bartókkal és Kodálllyal összehangolt együttműködés ellenére Lajtha munkássága alapvetően önálló, egyéni jellegű volt.

Elkülönülését segítette az a körülmény is, hogy munkáját közintézmény keretében folytatta. Bartókkal és Kodálllyal ellentétben Lajtha 1913—1950-ig a Nemzeti

Múzeum Néprajzi Tára, a későbbi Néprajzi Múzeum történeti értékű népzenei gyűjteményének őre, vezetője volt. Az egyedülálló nemzeti gyűjtemény gyarapításáért, megőrzéséért és tudományos feldolgozásáért folytatott tevékenységének következtében már az első évtizedektől kezdve szükségképpen érdeklődésének előterébe kerültek a kutatómódszertani kérdések. Ugyancsak a gyűjteménnyel kapcsolatos tevékenységből következett, hogy Lajtha már a harmincas évek során a tudományszervezés terén is igen jelentős szerepet vállalt. Így vett részt a népzenei hangfelvételek megszervezéséért és folytatásáért vitt küzdel-

mekben, és mint a magyar népzenei közgyűjtemény vezetője kapcsolódott be a népzene kutatás nemzetközi együttműködését szorgalmazó nemzetközi szervezetek munkájába.

Mint a magyar népzene kutatás hőskorának szakkutatója, munkáját a történetileg legsürgetőbb feladatoknak szentelte. Gyűjtőként egész életén át hivatásként szolgálta a népzenei hagyományok feltárásának ügyét.

A második világháborút megelőző időszakban — Bartókot és Kodályt követően — a legjelentékenyebb történeti értékű dalmanyaggal és a legtetemesebb felvétellel gyarapította a magyar

gyűjteményt. A tízes évektől a második világháborúig mintegy másfél ezer dallamot tárt fel, olyan területekről, ahonnan a későbbiekben már lehetetlen vagy csak kis hányadában lett volna e hagyományfelkutatható. Gyűjtőterületeit a történeti adottságok erősen befolyásolták. Míg tehette, a legősibb zenei hagyományokat kutatta Erdélyben, de később, a megváltozott kutatási lehetőségek között is tévedhetetlenül felismerte a halaszthatatlan teendőket.

Lejegyzői munkája egyike volt azon munkaterületeinek, amelyen máig felülmúlhatatlant teremtett. Igényessége e téren csak Bartókéhoz hasonlítható. A teljességet

megközelítő néprajzi igazságot kísérelte meg pontosságával megközelíteni. Szenvedélyes meggyőződésből még akkor sem engedett, amikor „hamisan” játszó falusi cigánybandák játékának partitúraszerű hű lejegyzésére törekedett.

S míg egyik oldalról a legapróbb részjelenségek maradéktalan feltárása és vizsgálata vonzotta, másfelől a legszélesebb körű tudományos szemlélet megvalósítására törekedett. Szakkutatásait a társtudományokkal való szoros összefüggésben végezte.

Tudományos szemléletének perspektíváját sokban gazdagította az a lehetőség is, hogy állandó együtt-

működésben volt az európai népzene kutatás kiemelkedő képviselőivel.

Lajtha László több mint két évtizede halott. Az eltelt években sem zeneszerzői, sem tudományos munkásságának feltárására még nem került sor. E kettős tartozásból munkánk csak az egyik feladat törlesztésére vállalkozott, a tudós pályájának ismertetését adja.

A Lajthával foglalkozó írások legtöbbször visszaemlékezés. Tudományos publikációinak összeállított jegyzékén kívül a róla szóló cikkek, tanulmányok munkásságának egy-egy részletkérdését érintették csupán. Népzene kutatói szemléletének folyamatos kibon-

takozása feltáratlan maradt, hiszen a húszas évektől közzétett írásai a nehezen hozzáférhető magyar és idegen nyelvű folyóiratokban még a kutatók körében sem váltak ismertté. E hiányosságon összegyűjtött írásainak közzététele segíthet majdan. Ám addig is, míg az előkészületben levő írásgyűjtemény megjelenik, Lajtha kutatói tevékenységéről jelen munkánk az alapvetés szintjén tájékoztatást nyújthat.

Munkánkhoz alapvető forrásként támaszkodtunk Lajtha tudományos publikációira, kézirataira és levelezésére. Mindezek kiegészítéséül feltártuk volt munkahelyének irattári dokumentumait,

továbbá a Zeneművészek Szövetségének vonatkozó jegyzőkönyveit. Másodrendű forrásul szolgáltak továbbá azok a szíves szóbeli tájékoztatások, melyeket felesége, barátai és kollegái körében kaptunk. Ezekért ezúton fejezem ki köszönetemet.

Alapvető forrásul használtam a Néprajzi Múzeum Adattárának és Népzenei Osztályának idevágó dokumentumait és a Lajtha László otthonában őrzött hagyatékot.

Értékes információkat kaptam szóbeli tájékoztatások során, melyekért ezúton szeretnék köszönetet mondani. Elsősorban Lajtha László özvegyének, valamint Avasi Bélának, Henry Barraud-nak,

Dálnok Lajosnak, Domanovszky Györgynek, Erdélyi Zsuzsannának, Fél Editnek, Gáborján Alicenak, Katanics Máriának, Lajtha Ildikónak, Claude Leduc-nek, Martin Györgynek, Molnár Antalnak, Olsvai Imrének, Rácz Ilnának, Rajeczky Benjáminnak, Sárosi Bálintnak, Széll Jenőnek, Tóth Margitnak, Ujfalussy Józsefnek, Vargyas Lajosnak, Veress Sándornak és Volly Istvánnak.

VITAM IMPENDERE VERO

(Pályakép)

*„A belső meggyőződés ereje, ...
és az a feltétlen hit és tudás, ami küldi
az embert ... ezek adják azt az utat,
ami az életek igazsága.”*

(1915)

Lajtha László 1892. június 30-án született Budapesten. Édesapja, Lajtha Pál egy kisebb méretű bőrgyár tulajdonosa volt. Az anya családja Erdélyből, az Udvarhely megyei Szolokmáráról származott. Wiesel (Visel) székely származású családját Lajtha László kora fiatal-sága óta magához közelállónak érezte. A székely ősökkel való rokonszenvének kifejezésekképpen

második fiának az Ábel keresztnévet adta.

Lajtha Pál és Wiesel Ida házasságából három gyermek született: László, György és Anna. Az első fiú eredetileg János László nevet kapott, melyek közül egész életén át csak a Lászlót használta.

A családban mindkét szülő muzsikált. Az édesanya zongorázott és énekelt, az emlékezet szerint az apa hegedűn játszott, és kedvtelésből komponálgatott. Bár kedvelték a zenét, László fiuk élethivatásként választott zenei pályáját komolyan elleneztek. Ebből eredt, hogy László fiatal korában, míg önállóságát kivívta, szembehelyezkedésre kényszerült, s a szülőkkel

való kapcsolatában az elszakadás törekvése erősebb volt a ragaszkodásnál. A pályaválasztás kérdése végül úgy dőlt el, hogy László zeneakadémiai tanulmányaival egyidejűleg — szülei akaratának megfelelően — jogi tanulmányokat is folytatott. Államtudományi doktorátusát 1918. szeptember 28-án szerezte meg. Jogi doktori végzettségének eredményeképpen a húszas-harmincas években hivatalos, múzeumi okmányokon a dr. Lajtha László aláírást használta. Tudományos publikációinak és kompozícióinak szerzőségét jelölve a doktori címet sohasem tüntette fel.

Zeneakadémiai tanulóéveiről nem sokat nyilatkozott a később-

biekben. 1909-től zongora- és zeneszerzői tanulmányokat folytatott egyidejűleg. A zongoratanúszakon Szendy Árpád növendékeként kiemelkedő előrehaladást tett. A szakmabeliek éveken át ösztönözték a zongoraművészi pályára. Döntéséről egyik, fronton írt levélben így szólt: „...nem értette senki, miért nem lettem actív zongorista, mikor mindenünnen csak siker és korlátlan művészi szabadságom teljes biztosításával, pompás szerződési ajánlatokkal kínálkoztak... És én mégis abba hagytam. A komponálás kedviért. És az igazságom kedviért. Az utak igazságáért.” (Hollós Rózának, 1915.)

Kellő önismerettel döntött a zeneszerzői pálya javára. A mesterséget a Zeneakadémián Herzfeld Viktortól tanulta. Zárkózottsága a zeneszerzésórákon is érvényesült. Kiforratlan, be nem fejezett műveit senkinek sem mutatta meg. Mint írta: „. . . soha senkit be nem engedtem műhelyembe, — soha senkinek sem mutattam, csak kész opust. . .” (Hollós Rózának, 1916.)

Zeneszerzői diplomáját 1913. július 16-án kapta meg. Tudta, hogy zeneszerzői tudását nem tekintheti befejezettnek. Még főiskolai tanulmányainak idején több ízben alkalma nyílt a nyugat-európai kortárs zene megismerésére. Anyai nagybátyja segítségével ki-

jutott Genfbe, Lipcsébe, Münchenbe és többször Párizsba. A francia zene új hulláma, főként Debussy hatása mély benyomásokat hagyott benne. Emlékében őrizte a *Le martyr de St. Sebastian* bemutatóját, amelyen növendékként személyesen jelen volt. Egyik hosszabbra nyúlt párizsi tanulmányútja alkalmával a Conservatoireban Vincent d'Indy-nél folytatott zeneszerzési tanulmányokat. Az 1910-től kezdődő párizsi tanulmányutak Lajtha műveltségére, művészetszemléletére életre szóló kisugárzásként hatottak. A kapcsolat mélységét és tartósságát életének következő évtizedei igazolták; hiszen a magyar kultúra egyre

határozottabban német befolyás alá kerülő tendenciájában igen csekély, de annál erőteljesebb törekvésként jelentkezett a francia művészettel való közvetlen érintkezés igénye. Zenei, zeneszerzői szempontból e téren Lajtha elhatároló jelentőségű szerepet vállalt.

Zeneszerzői diplomájának kézhezvételével egyidejűleg, 1913 júliusában jelentkezett szolgálatra a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárában. Ekkor már három éve részt vett a népdalgyűjtésben. Ő maga „5–6 évvel Bartók és Kodály után” csatlakozott a történelmi jelentőségű elhatározáshoz. Akkoriban Lajtha volt a legfiatalabb a gyűjtők között, alig 17

éves, amikor először indult Erdélybe népdalt gyűjteni. A múzeumot minden bizonnyal Bartók tanácsára kereste fel, akit már korábbi kapcsolat fűzött a Néprajzi Tárhoz. De lehetséges, hogy más támogatója is akadt itt Bartucz Lajos személyében. Ugyanis az ő ajánlatára vették fel Lajthát már 1911-ben a Néprajzi Társaság rendes tagjai közé. (Ethnographia 1911.)

A mai Néprajzi Múzeum népzenei gyűjteményében Lajtha első lejegyzései 1911 áprilisi keltezésűek. Ismereteink szerint első gyűjtéseit Erdélyben, Csík, Háromszék, Maros—Torda megyékben folytatta. A terület megválasztásá-

ban arra törekedett, hogy a kevéssé ismert, ősi hagyományokat kiváltképp őrző Székelyföld népzenei emlékeit kutassa.

Gyűjtőmunkájának lendülete hamarosan megtört. Az első világháború kitörésekor megalkuvást nem tűrő igazságérzete a frontra kergette. 1914 októberében a cs. kir. 6. vartüzérezredhez vonult be szolgálatra. Bevonulásának belső indítékáról egyik, menyasszonyának szóló levelében így vallott. „Mikor eljöttünk, tán szívesen jöttem is, — . . . de hisz szívesen, hisz millió ember, igen milliók és mind halálra küldöttek, és mind emberek és életek, szenvedtek; — fájt volna az erkölcstelen kivétele-

zés, ha én otthon maradtam volna,
— mégha indokolta volna is a
különbnek tudás... önzése is.”
(Hollós Rózának, 1915.)

Keserves négyéves frontszolgálat következett. 22—26. éves koráig „a muzsikálás lehetősége nélkül”, testi és lelki szenvedések özönét élte át. 1916/17-ben földbe ásva „csúf Galícia legalsó csücskében” Dosztojevszkijhez és Beethovenhez menekülve érlelte élete emberi-etikai igazságait. A francia irodalom, a német filozófia eredeti nyelvű olvasása, a partitúrák tanulmányozása tartotta a lelket benne. A frontról küldött mintegy kétszáz levele megrendítő bizonyítékul szolgál a huszonéves Lajtha

emberségének, műveltségének. Ekkoriban fogalmazta meg önma-
ga számára életfilozófiáját: „. . . az
élettel minden dolgunkat csak a
legmagától értendőbb nyíltsággal,
legelszántabb becsületességgel kell
a legvégsőkig menő konsekv-
tiákat levonni. Ez az egyedüli mód-
ja, hogy szabadon és tisztán élhes-
sünk.” (Hollós Rózának, 1915.)

Az évek múltával testi ereje és
lelki összeszedettsége nehezen állta
a szenvedések végeláthatatlannak
tűnő sorát. 1917-ben már egyre
többet panaszkodott, olykor mély
elkeseredés vett erőt rajta. „Igen
fáradt vagyok, nem bírom már
lelkileg ezt a háborút, és néha
olyan szomorú, hogy vagyok”

— írta menyasszonyának 1917
őszén.

A Néprajzi Tár visszavárta.
1915. július 4-én hivatali esküt tett,
és távollétében fizetéstelen segéd-
őrré léptették elő. A frontról leve-
lezett Bartókkal. 1917 decemberé-
ben Bartók úgy próbált segíteni
rajta, hogy a magyarországi kato-
nadalok összegyűjtésének és fel-
dolgozásának munkájához Lajtha
személyében munkatársi támoga-
tást kért. 1918 őszén Lajtha újból
megkísérelte frontról való haza-
térését. Kérelmet nyújtott be a
múzeum vezetőségéhez, melyben
Bartók rendezési munkálataira hi-
vatkozott, amelynek folyamatossá-
gát a kapcsolódó gyűjteményré-

szek rendjével kívánta előmozdítani. Sem egyik, sem másik kérés nem járt eredménnyel, csak a háború befejezésével szabadulhattott a frontról.

Miután leszerelt, egyik tervét sem valósíthatta meg, a katonadalok gyűjteménye és a rendezési munkálatok is megszakadtak a forradalom viszontagságos hónapjaiban. A polgári és a proletárforradalom idején Lajtha Bartókkal és Kodállyal együtt érkezettnek vélte az időt régóta tervezett elképzeléseiknek megvalósítására. Elsősorban egy önálló népzenei gyűjtemény felállításán fáradoztak, amelyben Bartók irányításával Lajtha végezte volna a szakmai

feladatokat. Tervük megvalósítására nem kerülhetett már sor, „a fonogramm hengereknek a Margit körúti Emmer-palotába való átszállítására” nem volt lehetőség. (Múzeumi felterjesztés, 1920.)

A kommün alatti magatartásáért a múzeum fegyelmi eljárást indított ellene. Az 1920. május 5-én lefolytatott házi fegyelmi vizsgálat azonban felmentette Lajthát, csupán rosszallását fejezte ki, „hogy az ú.n. tanácskormány révén viselt állása javára . . . hivatali és kollegiális kötelezettségeit túllazán és könnyelműen fogta föl”. (Múzeumi okirat, 1920.)

A háború befejezését követően igen nehéz, szűkös esztendőök kö-

vetkeztek a múzeumban is. A néprajzi-népzenei gyűjtés folytatására gyakorlatilag nem volt mód. A kutatók a már meglevő gyűjtemény rendezési, lejegyzési feladataival foglalkozhattak. A megcsappant munkalehetőségek között lelkesítően érintette Lajthát, hogy Haraszi Emil utódként a Nemzeti Múzeum hangszergyűjteményének gondozásával őt bízták meg. Igen jelentékeny kezdeményezéseket hozott a hangszertörténeti gyűjteményben töltött néhány éves munkálkodása. 1921–1929-ig publikációs tevékenysége tetemes részében hangszertörténeti kérdésekkel foglalkozott. E témakörben tartotta első előadá-

sát a Néprajzi Társaságban, továbbá ő rendezte meg az első nemzeti múzeumbeli hangszerkiállítás is. Máig útmutató nézete-
ket vallott a történeti hangszerek előadóművészetben való alkalmazásáról, hangszergyűjtési akciót kezdeményezett, javasolta az országos hangszerleltár összeállítását. Sürgette a magyar zenei ikonográfiai kutatások megindítását, és erre vonatkozó kezdeményezéseket is tett.

A frontról hazatérve 1919 áprilisában feleségül vette a már évek óta menyasszonyának tekintett Hollós Rózát. Közös életüket Lajtha korábbi, Miksa utcai kis kétszobás lakásában kezdték. Helyzetük gon-

dokkal volt terhes, a szülők akaratára ellenére kötött házasságban támogatás nélkül, saját erejükből kellett fenntartaniok magukat. Lajtha minden kereseti lehetőséget elfogadott. 1919 őszétől Kern Aurél pártfogásával szerződéses mellékállást vállalt a Nemzeti Zenedében. Kamarazenét, zeneszerzést, zeneelméletet és karéneket tanított hetente három délutánon. Átmenetileg újságírással is foglalkozott. Hangversenykritikákat, beszámolókat írt az Új Nemzedékben néhány hónapig, Kern Auréllal megosztva, míg a lap 1920 májusában megszüntette zenekritikai rovatát.

1920-ban megszületett első fiúk, László, két évvel később Ábel. A család megélhetésének biztosításáért és saját szakmai előrehaladásáért bámulatos energiával dolgozott. Hetente három–négy délelőttjét a múzeumban, három délutánját a Nemzeti Zenedében töltötte. Közben, ha rövid szabad ideje maradt, „szokásához híven a könyvtárban dolgozott”. 1912 telén kelt naplószerű beszámolójában időbeosztásáról így írt: „Péntek: reggel hivatal délig, s aztán Zenede estig . . . Szombat: délelőtt hivatal. Vacsoráig zongora mellett ültem . . . Hét után hazajöttem. Keveset komponáltam, s annál többet játszottam Bachot . . . Va-

csora után is zongoráztam még.”
(Feleségének, 1921.)

Zeneszerzés, múzeumi munka, tanítás, publikálás és mindehhez alkalmanként vidéki gyűjtőútjai is csatlakoztak. Szerette ezeket az utakat a felfedezésért, a szívéhez szorosan hozzátartozó dallamokért, a természethez, a faluhoz kötődő élményekért, a lelkében tisztázást hozó csendért, a belső megújulást adó változások kedvéért. Sok rajongó, természetközelen inspirált levelet küldött korai gyűjtőútjairól. Van köztük reálisabb hangú, fáradtságról panaszkodó is. Egyik, 1923-beli Somogy megyei útjáról így írt: „Maglehetős későn feküdtünk le és nagyon korán kel-

tünk; — délelőtt a rekkenő hőségben még gyalogolni is kellett egy jó másfél órát (gyűjtés), ebéd után meg hol kocsin, hol vicinálison döcögtünk a döglesztő kánikulában; most este érkeztünk meg Pestre, bizony fáradt vagyok.” (Feleségének, 1923.)

A túlfeszített munka, s a már korábbi, a fronton töltött évek is megviselték egészségét. A katonaság idején szerzett súlyos gyomorfekélye kiújult. 1924 őszétől múzeumi munkáját nem tudta teljesíteni, hosszabb időre betegszabadságra ment. 1925. januárjában, harminckét évesen nyugdíjazását kellett kérnie. „1925. évi január 1-től további intézkedésig havonta elő-

legesen 97 aranykorona 20 fillér nyugdíjat” kapott. (Nyugdíjazási okmány. 1925.)

Egészségi állapota még a következő évben sem javult. 1926 nyarán a Graz környéki Maria Trost-i szanatóriumból testi-lelki állapotáról így írt: „... a sok robot, hajszá után ... valahogy semmi cselekedetre sincs energiám, néha olyan furcsán nézem magam a tükörben ... Ki ez az ember itt velem szemben? ... — de fura, hát hol van az a sok kereső akarat, gondolkodó kutató makacsság, az erő, az energia, az a bizonyos, ökölcsapás, a düh, a repülnitudás, ... a hit, a cél, az élet ... — semmi erőm, semmi akaratom, ... olyan

messze morajlik minden.” (Feleségének, 1926.)

A múzeum népzenei gyűjteményével ekkoriban évekig nem volt kapcsolata. Időközben változatlanul figyelemmel kísérte a kutatás legfrissebb eredményeit. 1925-ben Bartók megjelent köteteit a közvetlen munkatárs örömeivel üdvözölte. „Mint az épület szerény munkása nem tudok megilletődés nélkül gondolni arra, hogy . . . elsőként teremt rendet a magyar muzsika sajátosságairól való vélemények káoszában.” (Ethnographia 1925.)

Első népzenei tárgyú írásait az 1925–1927. években publikálta. A Debreceni Szemle, a Zenei

Szemle, az Ethnographia és az Iskolánkívüli Népművelés hasábjain közzétett cikkek a korabeli tudományos ismeretterjesztés funkcióját voltak hivatottak betölteni. Akkoriban a közvéleményben komoly tájékozatlanság uralkodott a népzene, népies műzene, cigányzene fogalmairól. Lajtha személyes feladatának érezte a népzenei kutatással kapcsolatos ismeretek közlését. Történeti, stílusismereti áttekintéseiben olykor személyes terveinek is hangot adott. (*A magyar népzene kora.* 1927.)

1928-ban, egészségét visszanyerően, mint nyugalmazott múzeumi őr, újbóli, fizetéstelen szolgálattételre jelentkezett. A korábbi évekk-

hez viszonyítva a konszolidáció hatását tapasztalhatta, s nyilvánvalóan látta, hogy az általa több mint tíz éven át kezelt népzenei gyűjteménynek távozása óta nem akadt tudományos gondozója. A múzeumnak fokozott mértékben szüksége volt munkájára, annál is inkább, mert a Néprajzi Tár időközben a városligeti Iparcsarnokból az Elnök utca és a Könyves Kálmán körút sarkán levő gimnázium épületébe költözött. Az átköltözés utáni kicsomagolást már Lajtha végezte.

Az átköltöztetett népzenei gyűjteményről és állapotáról a Néprajzi Tár igazgatóőre, dr. Madarassy László részletes beszámolót

írt. Jelentése az egykorú gyűjtemény állományáról, elhelyezéséről, a munkaszobáról és munkakörülményekről részletes tájékoztatást nyújt. „A népzenei gyűjtemény fonogramhenger-állománya 2408 drb. henger, amelyen kb. 7000 dallam van följegyezve; a hengerek az irodafolyosón... 5 szekrényben vannak elhelyezve. A gyűjteménynek két leltára van. Mindkét leltárhoz támlapok tartoznak. Az egész gyűjteményről tokokban elhelyezett hely- és szövegmutató készült. Mindezek az Elnök utcai bejáró-folyosóból nyíló kis szobában, jobbra házilag készített állványokon vannak elhelyezve. Ugyanitt a kezelő részére

egy íróasztal és két szék van beállítva . . . A gyűjteményt ideiglenesen dr. Lajtha László ny. m. n. múzeumi igazgatóőr kezeli, aki . . . hetente három délelőttön foglalkozik a gyűjtemény folyó munkáival. Ilyen módon nemcsak a gyűjtemény anyagának tudományos földolgozása, hanem szakszerű hozzáférhetősége is nagyjában biztosítva van.” (*A népzenei gyűjtemény állapota.* 1928.)

Az 1928/29-es év fordulópontot hozott kutatói pályáján. Többszöri megtorpanásra kényszerült népzenekutatói munkássága ekkortól már töretlenül folytatódhatott. Tudományos érdeklődése, kutatási témái és tudományszervezői

feladatai a II. világháború kitöréséig folyamatosságukban egyre teljesebbé váltak. A vonatkozó időszakban tevékenységi köre a következő feladatokból állt: az egyidejűleg végzett népzene-néptánc gyűjtésből és ezzel összefüggően a kutatómódszertani kérdések kidolgozásából, a népzenei hanglez-felvételezés gyakorlati, szervezői feladataiból, továbbá a külföldön kifejtett szervező-irányító munkából, melyet a népzene-kutatás nemzetközi szervezetében — főként Párizsban — végzett.

A támogatóan ható külső körülmények sorában az 1928-as prágai népművészeti kongresszus hoz-

ta a legszembetűnőbb változást. Lajtha, aki első ízben vett részt nemzetközi tudományos tanácskozáson, igen komoly figyelmet keltett. Sikeres előadása és jelentékeny részvétele következtében a Szellemi Együtműködés Nemzetközi Bizottsága (Coopération Intellectuelle de la Société des Nations) rendezésében összehívott további népzenei és néptánc tárgyú konferenciákra személyesen is meghívást kapott. 1929-ben Rómában, 1930-ban Antwerpenben, 1931–39-ig Párizsban az időközben létrejött Institut-ben (Institut de Coopération Intellectuelle) vett részt tudományos konferenciákon. A megalakult CIAP (Comission In-

ternationale des Arts et Traditions Populaires) népzenei szervező munkájában 1939-ig vezető szerepet töltött be.

Nemzetközi tudományszervező tevékenysége pozitív visszhangot váltott ki a magyar tudományos körökben is. 1929-ben a Néprajzi Társaságban elismerően méltatták Bartók és Lajtha kiemelkedő jelentőségű kongresszusi részvételét. Előadásukat a következő évben az MTA publikálta. (*Jelentések a . . . magyar népművészetről*. 1929.) Lassanként szavának, kezdeményezéseinek a korábbinál nagyobb súlya lett, s nem kevés küzdelem után megindult azon az úton, amely a „szürke, jobbágyi tengődésből”

fokozatosan kiemelte. (Feleségének, 1923.)

Pályájának kibontakozásához zeneszerzői munkásságának első nemzetközi eredményei is csatlakoztak: 1929-ben Coolidge-díjat kapott, 1930-ban létrejött az első kiadói szerződése a párizsi Alphonse Leduc zeneműkiadóval.

Lajtha tudományos szemléletében létrejött gazdagodás legszembetűnőbben abban az itthoni küzdelemben jutott kifejezésre, amelyet több mint egy évtizeden át a népzenei gramofonfelvételek bevezetéséért folytatott. Más oldalról viszont a Néprajzi Múzeum kutatóinak körében eltöltött éveknek, a múzeum tudományos szellemé-

nek volt köszönhető, hogy Lajtha, aki a tízes-húszas években főként a dallamgyűjtés és lejegyzés területén dolgozott, a harmincas évektől kezdve a népzenei jelenségek vizsgálatát a néphagyományok egyre szélesebb körében (néptánc, népszokások) végezte. Felismerése alapján több tanulmányában hangsúlyozta a néprajzi-népzenei jelenségek szoros összefüggését, a „háttárformák” vizsgálatának fontosságát. (*Népzenei formaproblémák.* 1929.)

A néptánckutatás jelentőségére minden bizonnyal Bartók hívta fel figyelmét. Gyűjtőútjain már 1921–23-ban figyelemmel kísérte a táncokat, s a lehetőséghez képest

azok lejegyzésére is törekedett. Publikációit e tárgykörben csak a húszas évek végén tette közzé. Ekkoriban már látta, hogy az elvégzendő kutatások között a néptánc mennyire háttérben marad, s hogy kollegáit más munkaterületek kötik le. Feladatának tekintette, hogy e téren is minél hamarabb munkához lásson. A húszas évektől kezdve a néptánc kérdése kutatói tevékenységének szerves részévé vált.

A második világháborút megelőzően Lajthának nem volt lehetősége nagyobb dallamközlő gyűjtemények kiadására. Bár tervezett effélet, egy mintegy 300 népdalt tartalmazó kötet formájában, gya-

korlatilag csupán egy-egy gyűjtés vagy műfajcsoport tanulmány-szerű publikálására volt lehetősége. A harmincas években újból fellelő gyűjtőmozgalom idején néhány Ethnographia-beli közleményben (*Az 1930. évi népzenei gyűjtések. 1931., Népdalgyűjtés Szatmárban. 1934.*), valamint egy gyermekjátékokat közreadó kötetben — dr. Molnár Imrével közösen — (*Játékország. 1929.*) vált kézzelfoghatóvá gyűjtőmunkássága.

A harmincas évektől számbelileg is megszorodó publikációi a közlés rendeltetése szerint csoportosíthatók. Ezek egyikét azok a tudományos összefoglaló kiadványokban közzétett tanulmányok kép-

viselik, amelyek a zenetörténet és a néprajztudomány terén a harmincas évek közepén első ízben tettek kísérletet az ismeretek szintézisére. Az első magyar *Zenei Lexikonban* Lajtha a népzene kutatás metodikájával foglalkozó *Népdalgyűjtés* című fejezetet írta, az ötkötetes *Magyarság Néprajzában* a *Néptánc* fejezetet (Gönyey Sándorral) a *Magyar Muzsika Könyvében* a *Népzene gyűjtést* (Veress Sándorral), valamint a *Néptánc* tárgykörök összefoglalását.

Írásainak másik, igen jelentékeny csoportja a korszerű kutatási segéd-eszközök bevezetésének ügyével foglalkozó cikkek, tanulmányok, melyek közül alapvető fontossá-

gúak voltak: *A gramofonlemezre való népdalgyűjtés múzeológiai jelentősége* (1938), valamint egy Néprajzi Társaságban tartott előadás (Ortutay Gyulával) *A Magyar Néprajzi Múzeum néprajzi hanglemezei és azok népzenei tudományos értéke* (1940).

Publikációinak további kisebb körét jelentik azok az Ethnographia-beli kis terjedelmű közlemények, melyek egy-egy népzenei, néprajzi felfedezést tártak fel (*Kiszejárás a Hontmegyei Ipolybalogon*. 1933., *Kispaládi püünkösdlő*. 1935.).

Idegen nyelvű írásai részben a külföldi szakemberek tudományos tájékoztatását, részben a magyar népzene-néptánc történetének ösz-

szefoglalását kísérelték meg. A sort egy francia nyelvű kiadvány népzenei fejezete kezdte (*Hongrie et la Civilisation. 1929.*). Jelentőségükben kiemelkedik a CIAP kiadásában a *Dossiers de la Coopération Intellectuelle* sorozatban megjelent két kötet (1934, 1939), melyek egyikében egy történeti bevezetést (*Préface. 1934.*), a másikban a magyar népzene kutatás gyűjteményeinek és irodalmának bibliográfiáját tette közzé. A későbbiekben egy *Ungarn* (1940) című német nyelvű kiadványban a néptáncról szóló fejezetet, 1941-ben pedig a *Nouvelle Revue de Hongrie* folyóiratban három népzenei tárgyú tanulmányt jelente-

tett meg (*Qu'est que l'art populaire, Les origines de l'art populaire, La danse hongroise*).

A második világháború kitörésétől itthon komoly szerepet vállalt az ellenállásban. Amíg csak tehetett, élelmiszercsomagokat küldött Franciaországba, s barátainak szóló leveleiből megrendült részvét és a feltétlen összetartozás vállalása sugárzott.

„Náciellenes” magatartása nyilvánvaló volt. Szókimondó, meghunyászkodásra képtelen természete nehezen viselte el a nemzet és a társadalom megpróbáltatásait. Munkájában még céltudatosabban összpontosította figyelmét a nemzeti-népi hagyományok megőrzé-

sére. A komoly veszélyben felelőssége, munkabírása is megnőtt. Bartók emigrálása után személyes feladatának tekintette a népzenei hanglez-vezetés intenzív folytatását. Intézményesen is szorgalmazta a gyűjtők munkáját. Az erdélyi megyék visszacsatolása ellenállhatatlan ösztönzéssel hatott rá. A harminc évvel korábbi lelkesedéssel indult útnak.

Munkája páratlan eredménnyel járt; a kutatás által még alig érintett hangszeres népzene hagyományának alapvető ismereteivel tért vissza. Erdélyi falvak három-négy hangszerjátékosból álló cigányegyütteseinek repertoárját és játékmodját kutatta. Hallatlan erő-

feszítések árán még sikerült neki az 1940–43-ig felgyűjtött zenei anyagot hanglemezfelvételen rögzíteni. Munkája e tekintetben is előzmény nélkül állott.

Nevezetes szépkenyerűszentmártoni, széki és kőrispataki gyűjtéseit 1943 nyarán be kellett végeznie. Szándékában állt itt megkezdett terveinek további folytatása, de életének hátralevő húsz évében erdélyi kutatásainak teljesebbé tételére már nem volt lehetőség.

A háború kitörése előtti néhány hónapban más területen akadt sürgető feladata. A hanglemezfelvételész terén szívós küzdelmeivel kiharcolta, hogy a sokasodó gátló

intézkedések ellenére a munkát 1944 januárjáig folytathatták.

A múzeumi népzenei gyűjtemény biztonságba helyezése ugyan csak az ő útmutatásával, irányításával történt. A több ezernyi fonográfhangerekből álló gyűjteményt és az addig elkészült hanglemezfelvételeket előrelátóan kellett védelembe helyezni a közeledő veszély elől.

Az ostromot a fővárosban élte át. Amikor a végső hónapokban Váci utcai lakásukat frontterületté nyilvánították, idősebbik fia javaslatára — aki az Élettani Intézet tanársegédje volt — a család az intézet pincéjébe menekült. A harcok lezárulásával testi épségben tér-

hettek vissza otthonukba, amely azonban tűz és pusztítás áldozata lett. Az ott levő szellemi értékek a kéziratok és levelezése tetemes, részben elpusztult. Lajtha a lényegest a kevésbé fontostól megkülönböztetve, 1946 őszén így írt volt munkatársának. „Életünk itthon nem rózsás. Fizetésünkhöz mérten minden drága. De azért együtt vagyunk és dolgozunk itt a múzeumban és otthon a családban is.” (Dincsér Oszkárnak, 1946.)

A következő hat évben sorsa igen különbözőképpen alakult. A háborút követő három év mintha minden korábban megérdemelt elismerést együttesen hozott volna el. Az újjászerveződő zenei és tu-

dományos élet Lajtha irányító részvételére alapvetően épített.

1945 tavaszán a Rádió zeneigazgatójává nevezték ki. Új tisztségében a legkitűnőbb kollégák segítségével próbálta elképzeléseit megvalósítani. Szándékában állt a korábbinál igazságosabb és igényesebb zenei műsorpolitika kialakítása. Terveit nem valósíthatta meg, megbízatása az 1946-ban bekövetkezett intézményes átszervezés során megszűnt.

Még ugyanabban az évben a Nemzeti Zenede igazgatója lett. Kinevezése itt is viszonylag rövid ideig, az 1949-es fordulatig maradt érvényben.

A Néprajzi Múzeum történetében lefolyt, háború utáni igazgatóváltások során átmeneti időre — 1946 augusztusától decemberig — Lajtha megbízott igazgatói kinevezést nyert.

1947 tavaszán újabb megtiszteltetésben volt része. A Magyar Néprajzi Társaság (melyben 1913 óta rendes, 1938 óta választmányi tagként szerepelt) egyik alelnöki tisztségének betöltésére kérte fel. Egyidejűleg az elnök Ortutay Gyula, az ügyvivő alelnök dr. Tálasi István volt. A kétévenként választott tisztikar szabályainak megfelelően megbízatása 1949-ig szólt.

1939 — 1947-ig Lajtha nem járhatott külföldön. Oly nehezen várt

látogatásának alkalmául *In Memoriam* című zenekari művének párizsi bemutatója szolgált. 1947 márciusában nagy várakozással és sok feszültséggel indult el a háború pusztította Európába, vajon ki és mi maradt meg, a barátok, kollégák, a zeneműkiadó, a párizsi Institut emlékéből mi lesz még viszontlátható? Kintlételekor lépten-nyomon tapasztalta a francia kulturális és művészeti élet mindennapi gondját, nehézségeit. Látta a zeneműkiadás szünetelését, az anyagi szükség teremtette kényszerhelyzetet.

A kollégák, barátok a régi szeretettel fogadták. Tárgyalt zeneműkiadójával, találkozott a Francia Rádió igazgatójával, a régi

baráttal, Henry Barraud-val, meglátogatta Nadia Boulanger-t, ebédvendég volt Honeggernél, az UNESCO-ban Huxley-val értekezett a háború éveiben felszámolódott CIAP népzenei bizottságáról. Egy korábbi filmvállalkozásból rendező-kollégaként részt vett Hoelleringtől T. Eliot *Murder in the Cathedral*jének filmzenéjére kapott megbízást.

Hazatérése után tudományos tapasztalatainak meghonosításán fáradozott, és csakhamar hozzálátott filmzenei megbízatásának megfelelően egyéves távollétének gyakorlati előkészítéséhez. A múzeumi gyűjteményt Rajeczky Benjáminra bízta.

1947 őszén családjával együtt Londonba utazott. Békés, idilli környezetben dolgozott. Kintléte idején intenzív kapcsolatban volt a francia és angol népzene kutatói központokkal, az újjászerveződő CIAP-pal és az alakulóban levő *International Folk Music Council* lal (IFMC).

1948 októberében hazatért. Nem élt a lehetőséggel, hogy külföldön telepedjék le. Akkor döntött így, amikor a tudományos és művészeti élet igen sok képviselője hagyta el az országot. Erről a kérdésről már korábban, egyik 1946-ban írt levelében így nyilatkozott: „... elmenni? külföldön élni? hazajönni? Olyan kérdések, amit mindenki

saját magával kell elintézzén. Nem lehet és nem szabad tanácsot adni. Sorsvállalásról van szó.” (Dincser Oszkárnak, 1946.)

Vállalta az itthoni sorsot. Nem tudhatta, hogy a londoni kertesházban kizárólagosan komponálásnak szentelt év után életének új korszaka kezdődik. Nem sejthette, hogy London volt szinte az utolsó lehetőség számára, amikor Európával még közvetlenül érintkezhetett. Nem gondolhatta, hogy igazgatói megbízásai, sőt állásai is hamarosan megszűnnek, s hogy sem a Nemzeti Zenede, sem a múzeum nem fog többé igényt tartani személyes munkájára. Hogyan is képzelhette volna 1948

perspektívájában, hogy 1—2 éven belül minden hivatalos megbízatása megszűnik, s hogy lesz még olyan időszak is, amikor nyugdíjától megfosztottan, fölöttébb nehéz anyagi körülményekkel kell majd küszködnie.

Míg a fenti események lassanként bekövetkeztek, Lajtha 1949—50-ben még a korábbihoz hasonló körülmények között folytatta múzeumi erőfeszítéseit. Külföldi tapasztalatai újra ösztönözték az abbamaradt népzenei hanglez-felvételezés folytatására. Kérévényei, előterjesztései eredményeként 1949 őszén sikerült biztosítania a felvételezés újbóli megindításához szükséges anyagi támo-

gatást. 1950-ben Rajeczky Benjámin és Domokos Pál Péter társágában megkezdték a felvételezést az áttelepített csángók körében. A múzeum adattárában őrzött dokumentumok, jelentések, levelezés szinte semmi jelét nem mutatják a közelgő változásnak. Csupán egy elutasított útlevélkérelem lephette meg, amely az 1949. évi genfi és párizsi népzenei konferenciákon való részvételéhez nem járult hozzá. Lajtha kézírásával két szót vezetett az iratra: „Tudomásul vettem.” E két szó élete hátralevő időszakának mottójául is szolgálhatna.

Az iratok bekövetkezett állásvesztéséről sem árulnak el ténye-

ket. Az viszont így is, a pontos dátum, az ok ismerete nélkül egyértelműen megállapítható, hogy 1951-ben Lajtha a népzenei osztály munkájában már nem vehet részt. Ám addigi munkáját mindeképpen folytatni akarta, s minthogy ehhez gépi felszerelésre volt szüksége, a korábbi évtizedek gyakorlata szerint továbbra is bejárt a múzeumba. Nem hagyta akadályozni magát, „hetenként háromszor kijárt egykori munkahelyére”, ahol „azokon a napokon nyolcan-tízen sürgölődtek körülötte, mind olyanok, akiknek ő, a kegyvesztett, az állástalan harcolt ki különböző ... alkalmi keresetet”. (Vargyas Lajos, 1968.)

Lajtha már ekkor kitűnő segítő társaival együtt erdélyi gyűjtésének lejegyzésein dolgozott. Rendkívüli munkával, lassított forgású lemezjátszón, ismételt megfigyelések során kísérelte meg rögzíteni a „három-négy hangszerből álló cigánybanda heterofóniáját, kemény disszonanciákkal, áthangolt hangszereken... amit partitúralejegyzésben, teljes terjedelmében akart közölni”. (Vargyas Lajos, 1968.)

Az erdélyi gyűjtések lejegyzését kialakult publikációs lehetőség tudatában végezte. Örömmel vállalta a kötetek kiadásának előkészítését. 1954-ig teljes fizikai-lelki erőfeszítéssel dolgozott máig pél-

dátlan színvolalú lejegyzésein. 1953 nyarán írta: „...alig várom, — kicsit belefáradva — hogy a három kötet kijöjjön.” (Feleségének, 1953.)

Időközben, 1951 tavaszán népzenekutatói munkásságáért Kossuth-díjat kapott. Az őt ért méltánytalanságok sorozata után eleinte úgy vélte, hogy nem fogadhatja el e magas kitüntetést. Végül hosszas rábeszélés hatására mégiscsak átvette a díjat, de azzal a belső kötelezettséggel, hogy azt a nálánál még nehezebb körülmények között élők körében szétosztja. Elhatározását megvalósította.

A Kossuth-díj körüli dilemmával lényegében lezárult az utóbbi

évek viszontagságos eseménysorozata. 1951-ben a Népművelési Minisztérium zenei osztálya Ujfalussy József javaslatára támogatást ajánlott fel Lajthának népzenei tevékenysége folytatására; mintegy havi 2000 Ft átlagos összeget folyósított számára a Népművelési Intézeten keresztül. Még további támogatásban részesült azáltal is, hogy a minisztérium népdalfeldolgozásokra és más kompozíciókra szóló megrendelésekkel bízta meg. A Népművelési Intézethez mintegy külső munkatársi kapcsolat fűzte; vezetője, Széll Jenő messzemenően támogatta Lajtha gyűjtő-felvételező munkáját.

Ugyancsak 1951-ben jött létre igen rövid életű zeneakadémiai tanári megbízása. Az év őszén a főiskola kérésére vállalta társadalmi munkaként a zenetudományi tanszakon a népzenei lejegyzés tanítását. Máig emlékezetes óráit a népzenei tagozat hallgatói csupán egyetlen tanév folyamán hallgathatták, mert egy igazságtalan döntés hatására Lajtha végképp beszüntette működését a Zeneakadémián.

Elszigetelődése az évek folyamán elkerülhetetlen volt. Nem leplezte, mennyire távol áll tőle az ötvenes évek tudományos és művészeti életének szemlélete. Hajlíthatatlan volt, sokan merev-

nek érezték meggyőződéséhez való konok ragaszkodását. Az ellentét olykor drámai feszültségűvé vált, így nemegyszer a Zeneművészek Szövetségében lezajlott szakmai-ideológiai vitáin, ahol Lajtha magatartása komoly értetlenségbe ütközött.

Lassanként a múzeumból is elmaradt. A minisztériumi támogatás lehetővé tette, hogy néhány munkatársát maga köré gyűjtve folytassa munkáját. Éveken át mellette dolgozott Avasi Béla, őt követően pedig kutatócsoportjának állandó tagjaként Tóth Margit és Erdélyi Zsuzsanna. Segítőitársai voltak még: Marosi György, Katanics Mária, Gábor Éva,

Nónai Katalin és még sokan mások.

Hatvanéves korától egy évtizeden át folytatott gyűjtőútjait már az említett munkatársak társaságában járta. Útjait elsősorban az ország nyugati megyéire koncentráltta. 1951 – 57-ig főként Sopron megyében, 1958 – 63-ig többnyire Vas megyében gyűjtött. Két témát vizsgált tüzetesen: egyrészt „az egyházi énekek sorába menekült, valamikor népi énekek világát”, másrészt a szöveg nélküli hangszeres táncok és darabok zenetörténeti, népzenei összefüggéseit. Az első témakört a *Sopronmegyei virrasztó énekek* című kötetben, a másodikat a *Dunántúli tán-*

cok és dallamok I. kötetében adta közre.

Mindkét gyűjtemény a már 1954-től megjelent Népzenei monográfiák című sorozat keretében jelent meg. Az első három kötetben az 1940–1943-ig Erdélyben gyűjtött, jobbára hangszeres népzenei anyagot tette közzé a következő sorrendben: *Szépkenyerű-szentmártoni gyűjtés* (1954), *Széki gyűjtés* (1954), *Kőrispataki gyűjtés* (1955). A még életében megjelent ötkötetes sorozatban népzene kutatói munkásságának 1940–1960-ig terjedő időszakát összegezte. Még útmutatásával kezdődött el a sorozat hatodik kötetéül szánt *Dunántúli táncok és dallamok* II.

kötetének lejegyzése. Halála után — több próbálkozás ellenére — napjainkig nem volt lehetőség a gyűjtemény kiadására.

Az utolsó évtized zeneszerzői, népzene kutatói teendői megfeszített, emberfeletti munkát követeltek a már hatvanadik életévét meghaladott Lajthától. E túlfeszített munkatempóban töltött éveknek nem maradt el a káros reakciója sem, 1957-ben szívtrombózis jelezte már a veszélyt.

Felépülése után Lajtha még a következő években is változatlan energiával dolgozott. Életmódja szinte teljesen a munkára szorított, emberi kapcsolatai lassanként az egyre kisebb baráti körre zsugo-

rodtak. Lajtháné egyik 1960-ban kelt levelében így írt az utolsó évek bezárkózottságáról: „Úgy élünk mi ebben a zenei atmoszférában, mint valami elefántcsonttoronyban. Alig megyünk valahova, s magányunkat csak kevés baráttal osztjuk meg.” (Esteban Feketének, 1960.) A kedvelt kevesek közé tartozott Tamási Áron, akihez érzelmi kötődésük közös témájául szolgált az Erdélyhez való tartozás, s néhány, barátságuk nyomán készült közös zenei-irodalmi vállalkozás.

Lajtha nem könnyen viselte el kényszerű elzártságát a világtól, Párizstól, francia barátaitól, kollégáitól. 1949-től csak intenzív leve-

lezés útján tudta fenntartani a kapcsolatot velük. Nem vesztette el őket. 1955-ben érkezett a hír, hogy az Institut de France George Enescu halálával megüresedett helyére tagjainak sorába egyhangúan a magyar zeneszerzőt, Lajtha Lászlót választották. A megtiszteltetés, amelyben azóta sem volt része magyar zeneszerzőnek, hihetetlennek tűnt számára. Köszönetül egy francia muzsikusok emlékének hódoló kompozíciót küldött, mígnem 1962-ben személyesen is kifejezhette háláját.

A francia művészeti és tudományos élet részéről megnyilvánuló megbecsülést és tiszteletet élete hátralevő éveiben is tapasztalhatta.

Végül 1962-ben hatékony külső és belső támogatás igénybevételével sikerült újra Európába utaznia. Kint élő barátai többszöri meghívásokkal szorgalmazták útját, Nadia Boulanger egy zeneszerzői verseny zsüritagjául hívta, Prof. Chailley a Sorbonne meghívását tolmácsolta, de még Skandináviából, az oslói egyetemről is előadásra szóló felkérés érkezett. Franciaországban, Angliában, Skandináviában járt; ahol megfordult, tudományos előadásokat tartott.

Útjával több mint egy évtizede várt reménye teljesült: halála előtt még viszontláthatta fiait, megismerhette menyeit, unokáit.

Hazatérését követően folytatta zeneszerzői, gyűjtői feladatait. 1963 februárjában egyik Vas megyei gyűjtőútjáról hazatérve érte a második szívtrombózis. Menthetlen volt, néhány nap múltán, 1963. február 16-án befejezte életét.

Tizenhét évesen megkezdett gyűjtőmunkáját hetvenéves korában, halála zárta le. Az önmagától is a legteljesebb következetességet megkövetelő Lajtha népzenekutatói küldetése így maradéktalanul teljesült; a kezdet és a befejezés összhangban maradt.

Pályaképünk — célkitűzésünknek megfelelően — tevékenységének csak egyik részét, a kutató

útját követte. Azt is csak töredékesen, hiszen munkánk csak a leglényegesebb tények körvonalait népzenekutatói munkásságának legfőbb törekvéseit és azok megvalósítását tárta fel.

Sorsának lényegét egykori barátja, munkatársa, Veress Sándor fogalmazta meg egy Juvenalis-idézetben; „Vitam impendere vero.” Életét az igazságnak szentelte.

A HANGSZERTÖRTÉNETI KUTATÓ

*„Úgy tervezem, hogy összegyűjtöm
a magyar ábrázolt hangszerek teljes
corpusát.”*

(1929)

Lajtha hangszer-történeti érdeklődése és e tárgykörben írt publikációi népzene-kutató munkásságának néhány éves közjátékaként jelentkeztek. 1920—21-ben lassanként elcsitultak a megtorló intézkedések, és amikor házi fegyelmi ügye is elsimult, megbízást kapott a Nemzeti Múzeum hangszergyűjteményének gondozására.

Tevékenysége így két gyűjtemény körében folyt: a népzenei-

ben és a hangszer-történetiben. Mivel ekkoriban a szűkös anyagi helyzetben a néprajzi gyűjtések gyakorlatilag szüneteltek elsőrangú feladata a hangszer-történeti anyag rendezése és gondozása lett.

Új megbízatása teljesítéséhez nagy lelkesedéssel látott hozzá. 1922 őszén már elvégzett feladatként jelentette a „zenészet-i szerszámok rendezésének és meghatározásának” befejezését. Hamarosan nekilátott a múzeum első hangszerkiállításának megrendezéséhez. Az akkoriban mintegy 80—100 hangszerből álló gyűjteménynek csak kisebb részét állíthatta ki, hiszen az épületben nem volt lehetőség a teljes anyag bemutatására.

A teremhiány gondja még 1929-ben sem oldódott meg.

A gyűjtemény gyakorlati gondozásával egyidejűleg hangszertörténeti kérdésekkel kezdett foglalkozni. A Néprajzi Társaságban tartott első előadása 1921-ben e tárgykörben készült.

Hangszertörténeti írásai 1923 — 1929-ig — Isoz Kálmán hasonló tevékenységével együtt — a tudományág hazai alapvetését jelentik. Publikációinak témái széles körű érdeklődését példázzák.

Joachim Tielke és Mattheo Selas *Két régi lantjáról* szóló tanulmánya a ma is élő kérdést — a történeti hangszerek szerepét az előadói gyakorlatban — tárgyalta.

„A XVIII. és főleg a XIX. században elkezdődve napjainkban is tart még az a folyamat, amelyben . . . a hangszerek készítésében eddig mellérendelt jelentőségű szempont döntő fontosságúvá vált. Ez az új szempont a hangszerek hangereőségének hirtelen, mondhatnám mérték nélküli fokozása volt. Tagadhatatlan, hogy a hang intenzitásának növelésére irányuló tendenciák már azelőtt is megvoltak, túlsúlyra azonban sohasem kerültek.” Ez az a folyamat, „amely megölte a kissé nazális hangú, de végtelenül finom gambát, amely kiszorította a gyengéd, fátyolos hangú sokféle violákat, amely a ragyogó, sokszínű, a polifóniát szinte tökéle-

tesen reprodukáló cembalo helyébe a sok kvalitású és sok hibájú zongorát ültette”. (1927)

Állásfoglalása történeszi szemponton kívül zeneszerzői meggyőződéséből fakadt. Erősen vonzódott a már használatból kiszorult hangszerek színbeli gazdagságához. Nem kis örömmel tapasztalta, hogy a francia zene új törekvéseiben is új szerepet nyernek a történeti hangszerek. Úgy vélte, hogy „egyre nagyobb azoknak a muzsikusoknak tábora, akik megunva a mai hangszermonstrumokat (nézetem szerint helyesen), követelik, hogy a barokk építési elveket újra alkalmazzák”. (*Magyar hangszerábrázolásokról*. 1929.)

A Nemzeti Múzeum gyűjteményének egyes darabjai inspirálták tanulmányait. S bár ezek címük szerint egy-két hangszer, hangszercsoport történetének bemutatását ígérték, jóval többet tartalmaztak. Történeti és zenetörténeti ismereteit egyidejűleg a múzeológiai tárgyleírás és gyűjteményvédelmi követelményekkel egészítette ki. Szinte valamennyi írásában hangsúlyozta a kutatás legfontosabb teendőit. A hangszergyűjteményt saját gyűjtései által is gyarapította. 1927-ben javasolta: „Fontos volna még átkutatható régi hangszerállományunk tudományos feltárolása. Értékes magángyűjteményeinkről is csak azt tudjuk,

hogy vannak, és csak sejtjük, mit tartalmaznak . . . Hiszem végül, hogy ezáltal sok adat kerülne elő a régi magyar hangszerkészítő mesterekről is, és tisztább fényben láthatnók zenei kultúránknak ezeket a fejezeteit, amit eddig homály borított.” (1927)

A hangszer történet vonzásában töltött néhány év további kezdeményezésekre vezette. *Magyar hangszerábrázolásokról* (1929) című tanulmánya a hazai ikonográfiai kutatás igen korai jelentkezése. E kutatások európai eredményeire hivatkozik, s rámutat, hogy „a magyar zene- és hangszer történet az ábrázolásokon kívül úgyszólván mozdulni is alig tud. Hazánk any-

nyi csapással, dúlással, pusztulással teljes története magyarázza, miért nem maradt fenn több hangszerünk. Amit a tragédiák meghagytak, azt a nemtörődömség, továbbá a hozzáértés és megbecsülés hiánya végleg elpusztította. Úgy tervezem, hogy összegyűjtöm a magyar ábrázolt hangszerek teljes corpusát” — közölte lelkes szándékát.

Tanulmányát sorozatindítónak szánta. Az elemzésül választott négy példában nem „rendszer” kívánt adni, hanem inkább a kor, az anyag szempontjából való változatosságra törekedett. A középkori pécsi székesegyház szobrait, szobortöredékeit,

Kupetzky János festményét, Nagy Ignác *Tisztújítását* és egy néprajzi tárgy csoport értelmezését az elemzés példáiul szánta.

A néprajzi körű ábrázolások esetében a tárgyak csoportos értékelését javasolta. Felismerte, hogy „nemcsak valamely hangszer elterjedtségéről . . . hanem a hangszerek népi elváltozásának egész soráról tesznek tanúságot e népi kerámiák, faragások, vésések”. E tanulság újabb tervet ébresztett benne: „érdekes lenne nem zenei célzatú, sokszor sajátos elstilizált népi hangszerképek együttes publikálása” — írta említett tanulmányában.

Tudta, hogy az ikonográfiai kutatások eredményességének a nem-

zetközi kutatás összehangoltsága a feltétele. „Ha minden ország kiadná a maga kor s típus szerint csoportosított teljes anyagát, a hangszertörténet egyrészt nagy fontosságú forrásművekhez, másrészt meg sok kérdésre világot derítő segédtudományhoz jutna.” (I. m. 1929.)

Lajtha egymaga nem készíthette el a magyar ábrázolt hangszerek corpusát. Hangszergyűjtői programját sem tudta folytatni a múzeum hangszertörténeti gyűjteményéből való távozása után. Tucatnyi éleslátásától, egyszerűségétől inspirált javaslatának megvalósítása nem egy ember, hanem — meglehet — fél évszázad feladata lesz.

1928—29 táján kötelességének érezte, hogy a kutatási lehetőségek javulásával egyidejűleg visszatérjen a népzene kutatáshoz. Ekkor már nem dolgozott a hangszergyűjteményben. Amikor tíz év múltán ismét hangszeres témáról publikált, tárgyát már a népi hangszeres köréből vette. Dincsér Oszkával közösen írt tanulmányával végképpen elbúcsúzott a tárgykörtől. (*A tekerő*. 1938.)

A NÉPTÁNCKUTATÓ

„A néptánc gyűjtése ma még csak ott van, ahol az 1900-as években a népzene volt.”

(1934)

Néptánc iránti érdeklődése korábbi, mint e tárgykörben közzétett publikációi voltak. Már a húszas évek során tett gyűjtőútjain foglalkoztatta a néptánc gyűjtése, tudományos feltárása. 1921-ben Gerjenben, Koppányszántón (Tolna megye), később Zemplén és Somogy megyékben próbálkozott feljegyzéseket készíteni a látott táncokról. Gyűjtői, lejegyzői próbálkozásaihoz is valószínűleg Bar-

tók példája nyomán kapott ösztönzést.

A húszas évek során, miután Lajtha jól ismerte Bartók és Kodály egyidejű kutatói terveit, úgy vélte, hogy e még kezdeti stádiumban levő kutatási ágazat terén a gyűjtőmunka halaszthatatlanul sürgős feladat. Ekkortól személyes tervének tekintette a néptánc ismereteinek megalapozását, a módszeres kutatás elindítását.

Érdeklődése már 1928 táján nyilvánvaló volt. Amikor az ez év őszére tervezett prágai népművészeti kongresszus magyar képviselőit kijelölték, Bartókot a magyar népzene kutatás, Lajthát pedig a néptánccal foglalkozó

referátum megírásával bízták meg.

Népies játékok és táncok Magyarországon címen tartotta meg előadását 1928. október 8-án a kongresszus ötödik — tánc, drámai előadás tárgykörű — szakosztályában. Több éves gyűjtői-kutatói tapasztalatait összegezve, a tánc-történeti irodalom ismeretében a magyar néptánc típusairól, jellegzetes nemzeti vonásairól beszélt. Hangsúlyozta a néptáncok és népszokások elválaszthatatlan összefüggését és a felismerés érvényesítését a gyűjtés során. Előadása summájaként négy pontban foglalta össze a néptánckutatás tudományos kívánalmait: a gyűjtésben a

hangosfilm alkalmazását; a táncfelvételek nemzetközi áttekinthetősége szempontjából egy szakközlöny létrehozását; a tánchoz kapcsolódó népszokások gyűjtését; és végül a gyűjtések haladéktalan megkezdését. Előadása komoly visszhangot váltott ki a nemzetközi és a hazai tudományos körökben. Kutatástörténeti érdeme, hogy elsőként vetette fel a hangosfilm bevezetésének szükségességét.

Az 1930-as években megjelent nagyszabású zenetörténeti, néprajz-népzene tárgyú kiadványokban, mint e tárgykör legalaposabb ismerőjét, többnyire Lajthát kértek fel a magyar néptáncról szóló fejezetek megírására. (A vonatkozó

kiadványokban a népzenei fejezeteket Kodály írta.)

A magyarság néprajza című több kötetes tudományos kiadvány néptánc-fejezetét Gönyey Sándorral közösen írták. Tanulmányuk őszintén feltárta a hazai néptánc-kutatás megindulásának küzdelmeit, s leszögezte, hogy a mostoha kutatási lehetőségek között folyó munka még nem nyújthat teljes képet a magyar néptáncról. A kutatás — mint írták — „még csak az elvégzendő feladatok legelején van. Folyvást bukkannak fel eddig nem ismert táncok. A gyűjtőmunkában nemcsak új részletek, hanem egészen új típusok is kerülnek napfényre . . . A hézagos anyagis-

meret miatt következtetéseink korlátozottak”, hiszen még a „rokon népek táncait sem ismerjük kellőképpen, ami nagy akadálya az összehasonlító munkának”.

A kutatás előzmény nélküliségéről szólva a következőket írták: „A magyar néptánc alakulásának menete ismeretlen, kutatásának alig van múltja. Néptáncaink leíró rendszeres gyűjtésével eddig senki sem foglalkozott. Alig egy-két tudományos részletességgel lejegyzett paraszttáncot ismert a szakirodalom, amíg néhány évvel ezelőtt e fejezet írói a munkába nem fogtak, s pontos táncrajzi lejegyzéseken kívül, álló és mozgó fényképre vették a paraszttáncokat.”

(*A magyarság néprajza*. IV. 1934 — 1937.)

Ismereteik birtokában hat néptáncscsoportot különböztettek meg: az ősi körtáncot, a férfiak egyes táncát, a botostáncot, a katonatáncokat és verbunkosokat, a vegyes párostáncokat és végül az ide nem sorolható különféle táncokat.

A magyarság néprajza rendelkezésénél fogva nem szólt a táncleírás kialakításának nehézségeiről. Az egyidejűleg megjelent *Magyar muzsika könyve* (1936) vonatkozó fejezetében Lajtha ezekről a módszertani gondokról is írt: „... a gyűjtőnek a zenei lejegyzésen kívül a részletekre kiterjedő modern táncírással kell feljegyezni minden

mozzanatot. Minthogy a táncban még a legegyszerűbb lépésben és ugrásban is részt vesz a kar, a törzs, kéz, tehát harmonikusan az egész test, elképzelhető, hogy milyen szövevényes akár a legegyszerűbb tánc leírása.”

Kollégáinak emlékezete szerint komoly erőfeszítést tett a néptánc jelírásának egyértelmű kialakítására. A mozgásfolyamatot szavakkal, jelekkel, rajzzal próbálta rögzíteni. Ha egy tánc leírásával elkészült, „behívta a múzeumi szobába a titkárt, a hivatalsegédet és táncolnuk kellett, ahogy a leírás diktálta. Ha félreérthetetlen volt a leírás, akkor megnyugodott (Volly István, 1967.)

1940–41-ben további idegen nyelvű kiadványokban, folyóiratokban tett közzé írásokat a magyar néptáncról. (*Der Bauerntanz*. In: *Ungarn . . .*, 1940., *Nouvelle Revue de Hongrie* 1941.)

A háború előtti vonatkozó írásában a társadalmi támogatásban nem részesülő néptánc kutatás helyzetének megváltoztatását sürgette. „A néptánc kutatás megérdemelné minden támogatást. Amit most gyűjtenénk, még mindig csak az alapvetés volna. Ha arra gondolunk, hogy Vikár Béla már a 90-es években, Bartók és Kodály meg már 1904-ben fonográffal gyűjtött népzeneét, akkor joggal mondhatjuk, nagyon is eljött már az ideje annak,

hogy hangosfilmmel gyűjtsünk táncokat. Sokat tanulhatna az ilyen népitánc-filmből az egész magyar társadalom.” (*A magyar néptánc.* 1942.)

Ugyanezen írásában, bár nem nevezte néven, a „Gyöngyös-bokréta” mozgalomra is kitért. Más alkalommal kifejtett nézeteivel egybehangzóan úgy látszik, hogy e széles körű társadalmi támogatással folyó néphagyomány-őrző akciót Lajtha némi fenntartással, kritikával nézte. A kezdeményezés propagatív szerepét elismerte, viszont a tudományos kutatás szempontjából a benne rejlő lehetőséget lebecsülte. Mint írta: „A helyszíni és tudományosan

ellenőrzött felvételeket semmiféle akcióval nem lehet pótolni, amelyek során kiragadott, betanított vagy beállított különböző parasztcsoportok jelennek meg a fővárosi színpadokon. Mert amit keresünk, . . . nem színpadi attrakció, hanem az élet.”

Kiegészítésül megemlíthetjük Lajtha másik „Gyöngyösbokrétá”-t illető kifakadását. Egy fiatal gyűjtő tévedése robbantotta fel haragját, és ennek kapcsán ismételtén „szidni kezdte a »Gyöngyösbokréta« disznóságait”. (Vargyas Lajos. 1968.)

Múzeumi feladatkörében is felmerültek néptánchoz kapcsolódó ügyek. Egyik ezek közül egy 1928.

évben tett operaházi kezdeményezés volt, amely szerint Márkus László főrendező javaslatot tett a Néprajzi Múzeumnak a régi magyar néptáncok filmfelvételére. A Néprajzi Tár igazgatója kapva kapott az anyagi támogatás lehetőségén, de egyúttal annak a nézetének adott kifejezést, hogy a filmfelvételi tervet az egész magyar folklórkutatásra kellene kiterjeszteni. Lajthának ekkor és még számos esetben tapasztalnia kellett, hogy az intézmény vezetősége — érthetően — nagyobb fontosságot tulajdonít az általános néprajzi kutatásoknak, mint a néptánc-népzene ügy előmozdításának. Ezek az események is hozzájárultak a mű-

zeumon belüli elszigetelődéséhez.
(*Felterjesztés táncok filmezése ügyében.* 1928.)

Tíz évvel később a magyar néptáncnak az 1938. évi párizsi Exposition des Danses Populaires d'Europe keretében történő kiállításával foglalkozott. A kiállítandó anyagot Lajtha és munkatársai választották ki, együttesen döntöttek a bemutatandó táncok, illetve az ezekről készítendő babafigurákról. „Így általános jellemzőül . . . 3 férfi- és csak 1 páros tánc” reprezentálta a magyar néptáncot, azok rövid leírásával és dallamukkal kiegészítve. (Múzeumi jelentés, 1938.)

Háborút követő munkássága sem különült el a néptánckutatástól. Bár nyilvánvalóan kevesebbet publikált e tárgykörben, munkásságának minden területe érintkezett vele. Lajtha erdélyi hangszeres gyűjteményeinek dallamanyaga és kutatási tapasztalatai e téren is alapvető jelentőségűek. Hasonló értelmű összefüggést képvisel a *Dunántúli táncok és dallamok* I. kötete, valamint a megjelenés előtt álló *Egy szombathelyi prímás műsorából* című gyűjtemény.

Érdeklődéssel követte a háború utáni néptánckiadványokat, előadásokat. Messzemenő igényessége nemegyszer elfogulttá tette még olyan jelentékeny kiadvány értéke-

lésénél is, mint Molnár István *Magyar tánc hagyományok* című könyve volt. (Ethnographia 1947.) Az 1950-es évek folyamán több ízben tartott néptánc tárgyú előadást a Népművelési Intézetben. Mindig a benne élő maximális elvárásoknak adott hangot, abban a reményben, hogy ezáltal ösztönözést adhat a jövő tudományos kibontakozásához. Sajnos, ezt már nem érhetette meg.

A NÉPZENEKUTATÓ

„Ha valami érdekes népzenei problémát látunk, valami értékes adalékra bukkanunk, még mindig ösztönösen támad az a gondolatunk : „Megmutatom Bartóknak. Hogy fog ennek örülni.”

(Megemlékezés Bartók Béláról.

1947)

GYÚJTÁS

„Bartók Béla és Kodály Zoltán 1905-ben, én magam pedig 1910-ben mint fiatal zeneakadémiai növendék kezdtük a népzene gyűjtést.” (Different approaches... 1962.) Csatlakozásáról jóval többet nem nyilatkozott. A szavainak emlékét őrzők szerint Bartókkal

való személyes kapcsolata, iránta érzett tisztelete, példája keltette fel az ügy iránti vonzalmát. Lajtha 10 évvel fiatalabb volt Bartóknál és Kodálynál. Ez a korkülönbség a második és harmadik évtized viszonylatában még igen jelentős volt. 17—18 évesen, másod-harmadéves zeneszerzőként indult első ízben népdalt gyűjteni. Ez a döntése első volt életre szóló elhatározásai közül, hiszen ekkor még a zeneszerzői, illetve zongoraművészi hivatását sem tisztázta magában végérvényesen.

A húsz évét még be sem töltött Lajthában — pesti születésű gyermek lévén — igen korán kialakult a városi élet feszültségeitől való

menekülés vágya. Meggyőződése volt, hogy a vidéki élet, a természet közelében élő ember erkölcsileg is tisztább a városinál.

A természet közelségében érzett impresszióiról írta: „Igazán nagyon élvezem egész ittlétem alatt a természetet; . . . hogy egész énemmel mennyire össze vagyok forrva vele, hogy milyen mélyen és igazán szeretem — aztán egész robotos városi életünk . . . elválaszt tőle. Olyan bizalommal nézem ezt a sok titkot itt körülöttem, ahogy az elalvást várja az ember és ahogy hisz abban, hogy másnap felébred.” (Feleségének, 1926.) Ezek az érzelmi elvágyódások, belső megnyugvást keresések is motiválták gyűjtő-

kedvét, amikor Miksa utcai kis „sötét” otthonából vagy később a Váci utcából elindult.

Az első időkben többnyire egyedül gyűjtött. Az 1910-es évek elején egyszer Bartókkal találkozott: „Egy ízben véletlenül ugyanegy időben jártuk a Székelyföldet. Együtt tölthettem vele a délutánt abban a kicsiny falucskában, ahol találkozót adott. Erősen alkonyodott már, amikor kikísért a vasútállomásra, ahol csomagjaimat hagytam.” (*Megemlékezés Bartók Béláról.* 1947.) Gyűjtőútjait a második világháborúig szándékosan magányosan járta.

A gyűjtőmunka történeti, nemzeti tartalmának értelmezésében

Bartók és Kodály elveivel azonosult. Hozzájuk hasonlóan erős hazafias érzülettel, a nemzeti múlt iránti mélységes tisztelettel kezdett a népzenei hagyományok felkutatásához. Mesélik, hogy főiskolás éveiben ő is magyaros öltözetet viselt.

Gyűjtését, a feltárt népi dallamokhoz való viszonyát — Bartókhoz hasonlóan — zeneszerzői hivatása alapvetően meghatározta. A lejegyzett dallamokkal nemcsak a tudományos megközelítés tárgyaként, hanem mint zeneszerző is igen személyes, érzelmi kapcsolatba került. Élete derekán így írt: „Nemcsak annak örvendtünk, amit a nálunk idősebb népzene kutatók

találtak, hanem különösképpen gyönyörködtünk az általunk gyűjtött zene szépségében.” Sőt, még arról is szólt, hogy a népdalok természetes dallamformálása mennyiben segítette kialakulni a zeneszerző dallamépítkezésének alkotói törvényszerűségeit. Meggyőződése szerint jó népdalfeldolgozást csak azon gyűjtő komponálhat, aki érzékszerveinek dimenzióin át élte meg a dallam feltárulását. Nézetéhez híven őmaga kizárólagosan saját gyűjtésű népzeneét dolgozott fel.

Útjainak rendszeressége, a gyűjtött anyag mennyisége nem elhatározásától függött. A történelmi események függőségében tevő-

kenysége négy időszakra osztható: az első világháborúig, 1910—1914-ig; a két háború közötti években, 1921—1939-ig; az erdélyi gyűjtések másodszori lehetősége, 1940—1943-ig; és végül a második világháborút követő periódus, 1950—1963-ig.

Legkorábbi lejegyzései a Néprajzi Múzeumban 1911. áprilisi keltezésűek. Bartókék tanácsára a hagyományt őrző Székelyföldre, Háromszék és Csík megyékbe ment. A következő év tavaszán újra Erdélyben folytatta munkáját. A dallamokat a helyszínen jegyezte le; ekkor még nem állt rendelkezésre fonográf. E korai, erdélyi gyűjtései a régi stílusú magyar

népzene alapvetését szolgálták. 1913–14-től, már a múzeum megbízásában, fonográffal gyűjthetett Hont, Pest, Tolna és Szilágy megyékben. Gyűjtőmunkájának a háború vetett véget. Négy éven át a fronton volt. „Sajnos a háború és az azt követő zavaros idők, még inkább az, hogy a szerencsétlen békekötés után az elszakított területeken nem lehetett a munkát folytatni, mérhetetlen károkat okoztak a tudománynak, megakadályozván az eredeti cél elérését, hogy idővel az egész magyarlakta területről kimerítő, pontos gyűjteménnyel rendelkezünk.” (*Népdal, népzene gyűjtés*. 1936.)

1921-ben szerény keretek között újra megindulhatott a gyűjtés. A múzeumnak igen csekély volt az anyagi lehetősége a néprajzi gyűjtések folytatására, évente 1–2 alkalommal tudtak intézményesen lehetőséget biztosítani a munkára. Lajtha először Tolna és Zemplén megyébe indult. Az 1923-ban végzett Somogy megyei gyűjtése már viszonylagos eredményekkel járt. 1924–28-ig betegsége újabb négyéves megszakításra kényszerítette.

1928-ban, miután visszatért a múzeumba, már kedvezőbb feltételeket talált. Különösképpen meg sokasodtak gyűjtőútjai 1930-ban. Hét megyében végzett gyűjtésének eredményeit az Ethnographiában

tette közzé. (1930. évi népzenei gyűjtések. 1931.) Szándéka volt, hogy a Bartók által összefoglalt magyar helyzetképhez kiegészítő megfigyelésekkel járuljon hozzá. A már ismert dallamok elterjedtségét, variánsait kutatta. Az új stílus „teljes virágzásba borult” állapotát látta maga körül, a változatok keletkezését, gyarapodását. Érdeklődése a zenei megfigyeléseken túl a társadalmi-szociológiai vonatkozásokra is kiterjedt. Egy-egy típus foglalkozáshoz kötöttségére, korosztályhoz, társadalmi réteghez fűződő vonatkozásaira is felfigyelt.

A harmincas évek kezdetén a néptánc-népzene értékeit reprezentáló „Gyöngyösbokréta” moz-

galomtól Lajtha némiképp távolmaradt. A fővárosba felutazó énekesek és tánccsoportok szereplését a népművészet propagatív akciónak tekintette. Veszélyesnek tartotta a valóban népi eredetű és a közkeveredett silány, jövevény anyag gyakran kritikátlan bemutatását. A mozgalom szakmai ellenőrzésének feladata alól ugyan nem térhetett ki teljes mértékben, de ezt a munkát a jelek szerint szívesebben bízta fiatalabb kollégáira.

Bár az 1937-ben, Londonban közzétett *Pearly Bouquet* című kiadványban két Lajtha-népdalfeldolgozás szerepel, ezeket Paulini minden bizonnyal Lajtha népzenei munkásságának reprezentálásaként

vette gyűjteményébe. E tény valószínűleg nem változtat a „Gyöngyösbokréta” és Lajtha kapcsolatán.

Az 1930-as évek a népzenei gyűjtésben újabb lendületet hoztak. Fiatalabb gyűjtők csatlakoztak a munkához. „Balla Péter, Domokos Pál Péter, Keszi Imre, Pongrácz László, Szabolcsi Bence, Veress Sándor és Volly István gyűjtéseivel a Néprajzi Múzeum népzenei gyűjteménye ma több mint tizenkétezer, jórészt fonografált dallamot számlálhat” — összegezte az eredményt Lajtha 1936-ban. Az 1937-ben megkezdett népzenei hangfelvételek tudományos előkészítő munkája e téren is további lendületet hozott.

A fellendülő gyűjtőmunkát Lajtha múzeumi feladatkörében szívvel-lélekkel támogatta. Hengereket juttatott Domokos Pál Péter csángó gyűjtéseihez, kutatói kapcsolataival segített a Romániába induló Lükő Gábornak, támogatta Manga Jánost és számos kollégájának vállalkozását.

Személyes gyűjtőtevékenységében az erdélyi területek újbóli kutatási lehetősége fordulópontot hozott. „22 esztendő sok elmulasztott feladatá”-nak teljesítése vezette útjára 1940 telén. Mint írta: „Szolnok-Doboka megye Szék községébe szerettem volna menni, hiszen ez ideig a szolnok-dobokai népzeméről semmi érdemlegeset nem

tudtunk.” (Kodály-*emlékkönyv*.
 1943.)

1940—1944-ig többször vissza-
 tért Erdélybe, ekkoriban kizáróla-
 gosan itt gyűjtött. Munkamód-
 szere, tudományos szemlélete teljes
 érettségével felvértézve nagy
 mennyiségű történelmi értékű a-
 nyagot kutatott fel. Gyűjtőmun-
 kája intenzitás szempontjából is
 tetőpontra jutott: egy-egy község
 zenei hagyományát lehetőségei-
 hez képest megközelítő „teljes-
 ség”-ében rögzítette.

Ekkoriban már népi hangszeres
 „felfedezéseit” hangzó állapotuk-
 ban rögzíthette az egyidejűleg
 folytatódó népzenei hanglezem-
 akció során. 1944 januárjában még

a kőrispataki együttest is sikerült lemezre játszatnia.

A háború küszöbén, már ötvenévesen járta újra Erdély falvait. Kezdeti útjainak romantikus rajongása már elcsitult, az emberekhez, a tájhoz fűződő kapcsolata meghatóan közvetlen, természetes lett. A múzeum adattárában fennmaradt levelezése, amelyet a pesti rádiófelvételek ügyében az erdélyi muzsikusoknak írt. Ki hinné, mennyi emberséggel, gyakorlati tanáccsal támogatta a felutazó muzsikusokat. Féltő aggodalommal írta 1941 novemberében: „... inkább gyorsvonaton jöjjenek, sem mint hogy az idős énekesek megfázva, vagy a hosszú és

viszontagságos úttól elcsigázva érkezzenek a mikrofon elé. . . . Budapestre érkezve, ha kiszálltak a kocsijukból, kérem maradjanak ott a perronon, lehetőleg vagonjuk előtt, mert Dincsér Oszkár . . . meg fogja magukat keresni és elvezeti az embereket éjszakai szállásukra. Ne nyugtalankodjanak, ha a többi utas siet is kifelé . . .”

Későbbi gyűjtőtársai is tapasztalták megható figyelmességét, közvetlen, emberséges kapcsolatát az egyszerű vidéki muzsikussal, énekesekkel. Sokat emlegetett „összeférhetetlensége” körükben nem volt tapasztalható.

Öt évvel a második világháború után újból belevágott a gyűjtő-

munkába. Régi hangszeres együttesekről való emlékeinek nyomán első ízben Nógrádban nyomozott. Az 1930-as években fonográffal még nem lehetett több hangszerből álló cigányegyüttes anyagát rögzíteni. Az 1950-es évek küszöbén viszont szomorúan látta, milyen kevés maradt a háború következményeként szétzilált, húsz év előtt még élő értékekből.

A gyűjtést ekkor már többedmagával végezte. Kezdetben Rajeczky Benjáminnal, később néhány fiatal kutató társaságában, hárman, négyen indultak útnak, az utolsó évtizedben Tóth Margittal és Erdélyi Zsuzsannával. A felvételezést ekkoriban már

magnetofonnal végezték. A felvételkészítő, a szükséges jegyzőfüzetek, gyűjtemények szállítása a már hatvanas éveit taposó Lajthára nem csekély fizikai feladatként hárult, de vitalitására büszke lévén női munkatársaitól nemigen fogadott el segítséget.

Kutatása két területre irányult. Erdélyi gyűjtéseinek tapasztalata nyomán egyrészt a falusi cigányegyüttesek által őrzött hagyományok, másrészt — új témaként — az egyházi népénekek történeti forrásai után nyomozott. Munkája új eredményét a *Népzenei monográfiák* IV. és V. kötetében tette közzé.

Gyűjtőmunkájának értékeléséhez a munka mennyiségi vonatko-

zása is hozzátartozik. E tekintetben két történeti értékelés idézhető. Az egyik Bartóknak 1936 májusában lezárt felmérése, melyben az addigi gyűjtés eredményeit összegezte. Eszerint Lajtha 1936-ig 352 fonográfhengernyi magyar anyagot gyűjtött. Vikár 459 hengerét követően szám szerint ez a legmagasabb mennyiségi érték a Múzeum gyűjteményében. Egy henger átlagosan három dallamot őriz, s így Lajtha gyűjteménye, hozzáadva a régebbi eredetű 94 hangfelvétel nélküli dallam lejegyzését is, kb. 1100—1200 dallamot tartalmaz. 1937—1944-ig folytatott munkája további 300—400 zenei egységgel való gyarapodást eredményezett.

(Az erdélyi hangszeres anyagból publikált kötetek mintegy 200 dallamot, táncot tettek közzé.)

E háború előtti, csaknem másfél ezernyi dallam- és táncemlékhez csatlakoznak a háborút követő gyűjtései. A *Sopron megyei virrasztó énekek*ben közölt 260 dallam és a *Dunántúli táncok és dallamok* köteteinek gyűjteményei további száz dallammal és tánccal gyarapították népzenei hagyományismeretünket.

Egy másik, 1950 májusában kelt gyűjteményértékelés a mennyiségi vonatkozásokon túl a történeti értékekre is fényt derített. Rajeczky Benjámintól jelentése Lajtha háború előtti gyűjtőmunká-

jának történeti — mennyiségi értékét tudományosan is meghatározta.

„A népzenei gyűjtemény legrégebb csoportja a fonográfhangergyűjtemény . . . az 50—60 évvel ezelőtti népdalkultúra hangzó képe . . . alapját három nagy csoport: Vikár, Bartók és Lajtha gyűjtése adja. (3000 henger.) A többi gyűjtő: Kodály, Molnár, Manga, Dincsér, Veress stb. jóval kisebb hengerszámmal szerepel. Az anyag olyan területről származik, mely a mai gyűjtőnek hozzáférhetetlen és olyan dallamokat őriz, melyek a mai gyakorlatban vagy többé már fel nem lelhetők, vagy jóval szegényebb előadásban élnek.”

(*Pro memoria.* 1950.)

LEJEGYZÉS

„A népdal tudományos és művészi értéke két tényezőből tevődik össze: Az egyik a kótakép — maga a dallam —, a másik pedig a melódia megszólaltatása, az előadás. Mindkettő egyaránt fontos.”

*(Magyar muzsika könyve.
1936)*

A gyűjtőutakon fonográf-fal, később fejlettebb eszközökkel rögzített dallam vagy hangszeres zene lekottázása a munka második fázisa. Lajtha első gyűjtéseit hangrögzítő eszköz nélkül, hallás után jegyezte le. 1913-tól már fonográf-fal járt. Ugyanezen évtől kezdve évtizedeken át egyik jelentős múzeumi feladata volt a népzenei fonográfgyűjtemény lekottázása.

Dallamjegyzései az évtizedek folyamán egyre differenciáltabbakká váltak. Az 1920 – 30-as években már szükségesnek vélte, hogy korábbi lejegyzéseit tudása új szintjén ismét lekottázza, revideálja. A múzeumi gyűjteményben átragasztott, újraírt lejegyzések tanúskodnak időközben egyre igényesebbé vált lejegyzői gyakorlatáról. Feladata nemcsak saját gyűjtéseinek lekottázása, hanem más gyűjtők dallamainak lejegyzése és revideálása is volt.

A lejegyzés módszertanával, elméleti, gyakorlati részletkérdéseivel népzenei publikációiban gyakran foglalkozott. Nézeteit így foglalta össze: „A népzene gyűjtő folklóristának a dallamok lejegyzé-

sénél két igen nagy nehézséget kell . . . legyőznie. Az egyik *dallami*. A melódiák, különösen a régi stílushoz tartozók, tele vannak ékítményekkel, apró csúszásokkal, — egy vagy több szótagra énekelt — melizmákkal, a szótagok közé beékelt nazális és gutturális hangokkal . . . Mindez egyszeri hallásra le nem jegyezhető. Viszont, ha a dallamokat fonográfhengerre vesszük fel, akkor a kész felvétel a lejegyzéskor többször is lejátszható, a kérdéses hely külön is megvizsgálható . . . A másik nehézség, ami a fonográfot nélkülözhetetlenné teszi, a *ritmika* . . . egy régi stílusú parlando-rubato melódia komplikáltabb ritmusait mai

kótaírásunkkal néha még a gépfelvétel alapján sem tudjuk teljes pontossággal lejegyezni . . . A pontos lejegyzések mutatták ki »az előadói sajátosságok« következetes törvényszerűségeit. Csupán az ilyen hű lejegyzések segítségével tudjuk elválasztani az egyénieskedést az átlagos jellegzetességektől.» (*Népdal, népzene gyűjtés*. 1936.)

A sokéves gyakorlati munka szülte a tapasztalatokat, és az elvi tisztázás visszahatott a lejegyzés módszereire. A harmincas évek derekán egyre differenciáltabb kottaképekben rögzítette a hallott zenét.

Csak aki a gyakorlatban együtt dolgozott vele, az tapasztalta,

milyen jelentősége volt egy-egy ritmikai képletnek vagy más jelölési módnak. Mint korábbi munkatársa a Néprajzi Múzeumnál, Bartók jól ismerte Lajtha kottajegyzéseinek módszerét, jelölései mögött rejtőző dilemmáit. Ő viszont ekkor már a Magyar Tudományos Akadémián dolgozott. Bartók egyik ottani segítőtársának — Rácz Ilonának — feladata volt, hogy Lajtha gyűjtéseit a Néprajzi Múzeumból áthozza, és róluk másolatot készítsen. Az áthozott és lemásolás után visszavitt kottalapokon az egykori munkatársak apró szakmai megjegyzésekkel évdtek egymással. Témául legtöbbször egy-egy lejegyzési részlet

szolgált. Egyszer kérdőjel, másszor konkrét javaslat szerepelt a kérdéses helyen. E szakmai üzenetváltás háttere régi, élcelődést sem kizáró kollegiális kapcsolatuk volt, amely ekkoriban a lejegyzések kicserélése során újra feltámadt. Mint mesélték, Lajtha játékos izgalommal várta Bartók megjegyzéseit, hogy azokat azután a magáéval megtűzdelve újra visszaküldhesse. A szemtanú szerint Bartók elismerő véleményel volt Lajtha zeneszerzői-népkutatói munkásságáról, s az említett széljegyzetek kapcsolatuk közvetlenségét, s korántsem egymás iránt megnyilvánuló kritikájukat jelzik.

Lajtha a lehetőségek határán belül a tudományos értékű, pontos lejegyzés híve volt. Elméletileg már a harmincas években felismerte a népzenei lejegyzés és kottaírási rendszerünk közötti alapvető ellentmondást. „Kótaírási rendszerünk a népzene jelölésére tulajdonképpen egy idegen technikának jobb híján való alkalmazása. Bármilyen pontosan igyekszünk is írni minden kis ornamentoset, apró ritmikai eltérést a metrumtól, teljesen pontos és hű képet mégsem tudunk adni róla és az ilyen lejegyzésből csak az bírja magának rekonstruálni a népdal valóságos képét, aki sokat hallgatott népzene-t eredetiben, falun, a megfelelő és szükséges miliő-

ben.” (*Népdal, népzene gyűjtés*, 1936.)

1940–1944-ig Erdélyben folytatott hangszeres gyűjtéseinek eredményeképpen új lejegyzési feladatok előtt állt. Mint írta: „Először állottam szemben a partitúra-lejegyzés nehézségeivel. Akármennyire is iparkodtam, hogy pontos legyek és minden részlet lekótázzak, kiderült, hogy nemcsak a lejegyzőn áll minden ... A lejegyzés revízióját bizonyos rezignációval egyszer abba kell hagynunk.” Így vonta le a konkluziót önmaga számára 1954-ben *Széki gyűjtésének* előszavában.

1954-től megjelenő erdélyi köteteknek lejegyzése in már 1949 óta

dolgozott. A gramofonról készülő lejegyzésekben több munkatárs is részt vett. A nyerslejegyzéseket főként fiatal munkatársa, Avasi Béla készítette, a végleges formát Rajeczky Benjáminnal folytatott megbeszélések-viták során döntötték el.

Az ekkoriban folyó közös lejegyzések emléke mindenkiben, aki valaha is jelen volt, kitörölhetetlen benyomást hagyott. Az egyik rövidebb ideig közreműködő munkatárs szerint: „A lejegyzés Lajtha számára egy felfokozott idegállapotot jelentett, lelki ráállást, amelynek során minden kvintola, szextola szenvedélyes ügy volt. Arcán

sokszor az áhítathoz hasonló arc-
kifejezés volt látható. Meggyőző-
dését szenvedélyesen adta át nö-
vendékeinek, a ritmusok lükteté-
sét a kézen-lábon kopogtatta ki,
testtől-testig érzékeltetve adta át.”
(Katanics Mária, 1980.)

Hasonló módszerekkel tanított
lejegyzési gyakorlatot a Zene-
akadémián. 1951 őszén a főiskola
Kodálllyal egyetértésben kérte fel
Lajthát a megindult zenetudomá-
nyi tanszak népzenei tagozatú nö-
vendékeinek oktatására. E rövid
időszakban a növendékek szerint a
zenei hallás, megfigyelés és rögzítés
terén utolérhetetlenül magas szín-
vonalat képviseltek Lajtha lejegy-
zési gyakorlatai.

Lajtha népdallejegyzési munkájában elsősorban zeneszerzői hallására, adottságaira támaszkodott. A kétféle tevékenység belső azonoságára Avasi Béla mutatott rá. „Lajtha lejegyzési gyakorlata a jó zeneszerző alkotásmódjához hasonlít. Komponálás közben a zeneköltő igyekszik a fülében megszólaló muzsikát a leghívebben és leg részletesebben kottára vetni. Tevékenysége állandó kritika: azt kell leírnia, amit belülről hall. A lejegyző ihlete kívülről jön, a fonográf-tölcserből jövő hangokat kell hangjegyekké formálnia. Helyzete többé-kevésbé nehezebb is, mert e dallamok előadásmódjának alkalmi tökéletlenségeivel is úgy kell szá-

molnia, mint a zene reális elemeivel, míg a zeneszerzőt csak az „ideális kép” érdekli. Lajtha részletező, alapos lejegyzéseiben ez a két munkamód szerencsésen egyesül.” (Új Zenei Szemle 1955.)

Lajtha erdélyi gyűjtéseinek partitúralejegyzése a nemzetközi kutatás viszonylatában is egyedülálló teljesítmény. Falusi cigányegyüttes összjátékának hangzó, „reális” képét kísérelte meg rögzíteni annak sajátos, klasszikus értelemben vett „hamis” voltában. A munka fázisainak érzékeltetéseképpen párizsi barátjának így vázolta fel a lejegyzés folyamatát: „... megindítom a lemezt (lassított járású gépben) és ki kell hallani

a melódián kívül a cimbalmost, a kontrást, a brácsást, a bőgőt és így lejegyezni a partitúrát. A kíséret furcsa, himbáló ritmusa, az ornamentált hegedűszólam ráadás. Ravellel együtt mondhatom: »Quel sale métier!« Pedig az övé nem is volt olyan »sale« mint ez. Az embernek minden figyelmét annyira oda kell koncentrálnia, a gyakorlatban kifinomodó hallását annyira igénybe kell vennie, hogy bizony belefárad. Néha egy-két hétre abba is kell hagyni. Különösen, ha valaki úgy napszámba csinálja, mint én, immár három éve.» (Harsányi Tibornak. 1953.)

Tudta, hogy a sok gyötrellemmel járó partitúralejegyzéseketnem egy

kolléga „hiábavalóságnak” ítéli majd. „Felesleges erőpazarlásnak fogja tartani azt a nem kis fáradságot, amibe lehető pontos lejegyzésük került. Sokakat el fog riasztani a »hamis« harmóniák és a »hamis« hangok tömege. E partitúrák közzétételének első és legfontosabb indoka, hogy híven megmutat egy néprajzi igazságot: azt, hogyan játszik egy olyan kis falusi banda, amelynek tagjai külön-külön »tisztán« játszanak ugyan, de együtt — azaz harmóniai szempontból — igen »hamisak«”.
(*Kőrispataki gyűjtés. Előszó.* 1955.)

A néprajzi igazságot rögzítő, „tudományos hitelű” lejegyzés megvalósítására törekedett. Lejegy-

zói „fanatizmus”-sal, roppant erőfeszítések árán rögzítette pontosan azt a játékot, ami a lemezen hallható volt, a belejátszott hamis hangokkal együtt. Módszerében, tudományos meggyőződésében az emberileg felfogható, az érzékelés határáig vezető végpont megközelítése inspirálta. Nézete, teljesítménye a magyar népzene kutatás történeti érdemeinek sorát gazdagítja.

RENDSZEREZÉS

„Az immár kottalapokon őrzött népzenei anyagot valamiképpen használhatóvá kell tenni. Ez a munka a systematológia . . . Mindeme rendszereknek az a célja, hogy a dallamok s azok variánsai, valamint a rokon-dallamok egymás mellé kerüljenek . . . Bartóknak igaza volt abban, hogy egyetlen rendezési rendszer sincsen, amely alkalmas lenne minden népzene osztályozására.”

(Réflexions sur la méthode . . . 1962)

Amikor Lajtha 1918 őszén kétségbeesett kísérletet tett katonai szolgálata alóli felmentéséért, kérvényében Bartók már akkoriban folyó rendszerezési munkálataira hivatkozott, amelyhez a múzeumi gyűjtemény rendbetételével szándékozott segítséget nyújtani. A tervezett eseményeket másképpen

rendezte el a történelem. Annyi bizonyos, hogy amikor 1920–21-ben a kutatásba újra bekapcsolódott, már folyamatban volt Bartók rendszerező munkája. Az 1924-ben megjelent *A magyar népdal* c. gyűjteményben már a magyar népzene stíluscsoportjai szerint osztályozta.

A magyar népzene rendszerezési munkálataiban szemmel láthatóan később sem vett részt. Ennek ellenére voltak javaslatai és törekvései némely történeti összehasonlítást szolgáló szisztéma kialakítására, később pedig a népzene előadásmód szerinti vizsgálatára és rendszerezésére. E tudománytörténeti adalékok kevésbé ismertek.

Első, szisztematizálásra vonatkozó kezdeményezése igen korai, egy 1927-ben publikált tanulmányban jelent meg. Gyűjtő-kutató munkája során lett figyelmes a gregorián dallamfordulatok és a népdalok közötti melodikus jellegű összefüggésekre. Úgy vélte, hogy e kapcsolat történeti, stiláris tanulságai a vonatkozó dallamok szótárszerű rendezése és összehasonlítása révén felkutathatók lesznek, mint írta: „teljes fényt deríthetnek a két stílus közösségeire, s így az egyházi zene hatására”. (*A magyar népzene kora*. 1927.) E fél évszázada tett javaslat tudománytörténetileg egyik legkorábbi előzménye azoknak az összehasonlító zenei vizsgá-

latoknak, melyeknek eredményei napjainkban váltak kézzelfoghatóvá.

A másik idevágó kezdeményezése a magyar népzenei gyűjtemény egészére vonatkozott. Elgondolását évtizedeken át érlelte magában. Már 1936-ban, 1938-ban megjelent publikációiban hangsúlyozta, hogy a népdal egyik lényeges vonása az előadás. A tudományos hangrögzítés előmozdításának érdekében újból és újból szóvá tette, hogy a leírt „kótakép” önmagában nem ad kellő tájékoztatást a dallamról: „... az előadás mikéntje a népdalnak szinte fontosabb alkotóeleme, mint a kótaképe.” „Az előadási sajátosságok, melyek a nép-

dal életét teszik . . . javarésze hangjegyekkel leírhatatlan.” (*A gramofonlemezre való népdalgyűjtés.* 1938.)

Az 1940-es években folytatott erdélyi gyűjtések ismeretében tovább érlelte az előadásmód szerinti rendszerezési terveit. Az intenzív gyűjtés tapasztalatai és főként az a tény, hogy a gramofonfelvételek lehetővé tették az előadás apró részleteinek vizsgálatát, Lajthának további ösztönzést adtak. A népdal „életének”, „életmódjának” sajátos értelemben vett vizsgálatára tett kísérletet *Szépkenyerűszentmártoni gyűjtésének* közzétételében. Az a szándék vezette, hogy egy „zárt területen együtt élő . . . két nem-

zetiségű lakosság mit, mikor és hogyan énekel, hogy s mikor él nemcsak a maga, hanem a másik muzsikájával is”. Újszerű megállapításai az összehasonlítás első stádiumát jelentették: pontos, tudományos adatokat szolgáltatottak egy község dallam- és táncgyományának gyakorlati használatáról, továbbá az egyes dalok, zenék nemzeti hovátartozásáról. Az összehasonlítást a háború befejeztével nem tudta folytatni. Pedig mindkettőt tervezte. S minthogy „az ilyen kutatásnak nem lévén metódikája” — írta a kötet előszavában —, a kutatás folytatásában megakadályozva, annak kialakítására sem volt lehetősége.

Párizsban, 1962-ben tartott előadásában újra visszatért korábbi terveire, melyet ekkor már saját terminus technikusával „biológiai” rendszernek nevezett. Tervét ekkor fogalmazta meg legvilágosabban. „Az eddigi népzenei gyűjtésekben . . . nagyobb súlyt helyeztünk magára a zenei anyagra, egyszóval az »amire«, mint az »ahogyan«-ra, azaz arra, amiképp azt előadják. Míg tökéletes gépek nem álltak rendelkezésre, erre gondolni sem lehetett. A megszólaló zenei hangképzése, az előadás mikéntje legalább olyan fontos, mint maga a melódia vonal. A gépi felvételek adják meg a lehetőséget arra, hogy a népzene életreválását, életének

mikéntjét pontosan megfigyelhessük s az ez adta eredményeket rendszerezhessük.” (*Réflexions sur la méthode . . .* 1962.)

A népzene kutatás első periódusában az elvégzendő feladat tárgya szükségszerűen az „ami” volt. Lajtha tevékenysége is alapvetően e tárgy minél teljesebb feltárására és közzétételére irányult. A ráháruló elvi-gyakorlati, módszertani-szervezői munkák végzésével egyidejűleg évtizedeken át foglalkoztatta a népzene előadásmódjának, azaz a legsajátosabb zenei szubsztanciájának — mint mondotta: „életének, lelkének” — megismerése. Mintha ezt a részletek által fellelhető „lényeket” keresve tar-

totta volna fontosnak a lejegyzés során is, az előadói sajátosságok minél pontosabb regisztrálását. Több ízben tett kísérletet ennek megközelítésére, megismerhetőségének kialakítására.

1962-ben világosan látta terve időbeli távlatait: „Még jó ideig kell a klasszikus módszerekkel dolgoznunk, de ugyanakkor egy újabb módszerrel is kísérleteznünk kell.” Sem 1960-ban, sem ma, több mint húsz év elteltével nem érkezett el az összehasonlító népzenei előadásmód-kutatások ideje. Viszont az általános zenetörténeti kutatások terén folyó hasonló tárgyú kísérletek arról győznek meg, hogy a Lajtha által szorgal-

mazott kutatásnak távlatokban van létjogosultsága. A munka következő időszakai igazolhatják elvárásait: az előadói részletsajátosságok összehasonlító vizsgálata további történeti összefüggések felismerésével gazdagíthatja a tudományt.

A TUDOMÁNSZERVEZŐ

A NÉPZENEI

HANGLEMEZFELVÉTELEKÉRT

„A muzeológiának elsőrangú feladata, hogy a tudományos intézetekben ne csak kótákkal lejegyzett dallamokat őrizzen meg, hanem mindazokat az előadói sajátosságokat, amelyek a népdal életét teszik, amelyek javarésze leírhatatlan. A gramofon az egyetlen olyan szerkezet, amelyet népzenei felvételek céljára sikerrel alkalmazhatunk.”

(1938)

A harmincas évek második felében a magyar népzene kutatás számára elengedhetetlen követelmény volt, hogy a hangrögzítés a fonográfnál jóval fejlettebb technikai eszközzel, a gramofonnal történjék. Ennek jelentőségét a tudományos kutatók és intézmények már az

első világháború idején felismerték. Csakhogy a háborús években és a közvetlenül utána következő időszakban az ország súlyos anyagi helyzetében a nem csekély költségekkel járó gramofonfelvételezés tudományos alkalmazására nem volt lehetőség.

Az ügy érdekében néhány kezdeti próbálkozás után 1936–37-ben több jeles szakember, elsősorban Bartók Béla, majd később Bartha Dénes, Ortutay Gyula és Lajtha is sürgetően lépett fel.

Lajtha *A gramofonlemezre való népdalgyűjtés muzeológiai jelentősége* című cikkében a kérdés elvi, gyakorlati fontosságára mutatott rá. „Aki nem hallott falun nép-

dalt énekelni, a kótából nem tudja a maga valójában el sem képzelni, hogyan hangzik az. Az előadó rendkívüli jelentősége eldönti tehát, hogy az előadás mikéntje a népdalnak szinte fontosabb alkotóeleme, mint a kótaképe . . . A múzeológiának nemcsak a megőrzés, hanem az eredeti állapotban való megőrzés a feladata.” (A Néprajzi Múzeum Értesítője 1938.)

Ugyanitt vázolta föl a magyar népzenei hangfelvételezés korai időszakát. Itt említette meg, hogy már 1914-ben is történt kísérlet a gramofon népzenei alkalmazására. (Ezek Bartók román gyűjtésének Hunyad megyei anyagából készültek.)

Másodízben 1929-ben került sor hanglemez-felvételezésre. A Valás- és Közoktatásügyi Minisztérium kezdeményezésére propagatív célú — ma népzenei ismeretterjesztésnek neveznénk — lemezsorozat készült. „Az az elgondolás vezette a . . . minisztériumot, amikor iskolán kívüli népművelési ügyosztálya a magyar zene védelmében magyar dalokat, magyar zenét vétetett fel hanglemezekre, hogy a nagyközönséget visszavezessük a magyar muzsika igazi és ősi forrásához” — írta Lajtha a Magyar Néprajzi Társaságban tartott előadásában. (*A kultuszminisztérium gramofonakciója. 1929.*)

Lajtha lelkesedéssel fogadta a minisztérium kezdeményezését, mint részeredményt. Szerepet vállalt az akció szervezési, válogatási feladataiban. Felismerte, hogy a tudományos hangrögzítés mellett létjogosultsága van a népzene kultúrpolitikai jelentőségű közzétételének is.

A minisztériumi akció során végül nem az eredeti népzenei felvételek közzététele mellett döntöttek, hanem — mint közvetítő formát — a népzenei feldolgozást választották. Lajtha nem titkolta, hogy hitelesebb megoldás lett volna „ha a technika vívmányait felhasználó gramofonlemezen . . . népi énekes előadásában” rögzítik a népdalokat. „Pásztorok, idős

férfiak s asszonyok éneke, ...
képzetlen hangja, sajátos előadás-
és énekmodora következtében az
ilyen lemezek a nagyközönség
szemében csak néprajzi kuriózum
maradna, s ezért a kívánt célt ilyen
úton nem érhetnők el. Odajutunk,
ahová minden vállalkozás jutott,
hogy ... a népi dallamokhoz
kíséretet kell írni, ha a nagy-
közönségnek akarjuk adni őket.”
(I. m. 1929.)

E lemezsorozat adott alkalmat
Lajtha első népdalfeldolgozásaira.
„Különösen nehéz a »hogyan« a
magyar népzeneiben. A kíséretet
olyan muzsikusnak kell írnia, aki
maga is gyűjtő, ... vagy aki sokat
foglalkozott a népdal anyaggal, s

akinek így megvan a melódiákkal a kellő lelki kapcsolata. Hallania kellett, hogyan éneklí a nép a kérdéses dallamot. Így tudja pótolni kísérettel azt a környezetet, amelyben a dal megszületett . . . A tökéletes népdalfeldolgozás talán megoldhatatlan probléma. Olyan kíséret, amelyen kívül más el sem képzelhető, amelyik egyetlen helyes megoldás, amely az egyedüli lehetséges — nincs. Ha pedig nincs abszolút érvényű megoldás, úgy minden népdalfeldolgozás egy-egy kísérlet.” (I. m. 1929.)

A lemezek számára tizenhárom saját gyűjtésű népdalt választott ki: négyet háború előtti erdélyi anyagból, a többít a húszas évek Tolna,

Zemplén és Somogy megyei gyűjtéseiből.

A minisztériumi lemezakciót sorozatnak tervezték. Az első lemezeken „a szükséges alapot adó népzene és népies műzene fontos darabjait” rögzítették. „Az anyag kiválasztásakor annak az igazságnak kellett érvényesülnie, hogy a magyar népzene nem adequat a cigány muzsikával.” (I. m. 1929.) A „His Master's Voice” márkájú hanglemezsorozatban negyven lemez készült el. Rajtuk népdalfeldolgozások és cigányzene is szerepelt. A Bartók, Kodály, Lajtha népdalfeldolgozások alapvető történeti értéket biztosítanak e sorozatnak. A mellékletként kiadott népdal-

szövegeket közreadó füzetet is Lajtha szerkesztette. (*Magyar Dalok*. 1929.)

Az első negyven lemez kibocsátásával a sorozat megszűnt. Lajtha hiába sürgette a folytatást, intézményes támogatást nem sikerült találnia.

Írásaiban ezután is hangsúlyozta a tudományos célú felvételezés halaszthatatlanságát. „Amíg harmincegynéhány év előtt mi voltunk az elsők, akik a fonográf használatát bevezettük, hovatöbb az utolsók leszünk a nemzetek közt, akiknek népzenei gramofonfelvételeik lesznek.” Aggodalmas sorait 1936-ban a *Magyar muzsika könyve* c. kiadványban

publikálta, akkor, amikor már nemzetközi tudományszervezői tevékenysége során tapasztalta népzene tudományunk elmaradását a hanglemezfelvetelek terén. Nemcsak a nagy európai nemzetek, de a környező államok viszonylatában is kedvezőtlen volt a helyzetünk. Az ügy fontosságát tényekkel kísérelte meg bizonyítani: „Hiába van . . . a legpontosabb lejegyzés, ha nem tudjuk hozzá mellékelni az eredetit, vagy az eredetiről készült jó, hű gépi felvételt. A fonográf ezeknek a követelményeknek már nem bír eleget tenni, a mai igényeknek megfelelő eszköz a gramofon.”

Idézett cikkével egyidejűleg újabb eredményes akció következett a népzenei hanglemezfelvevételben. Bartók kezdeményezésére a Magyar Tudományos Akadémia és a Néprajzi Múzeum közös vállalkozást indított. A felvételeken dunántúli magyar anyagot rögzítettek, összesen négy lemezen, nyolc lemezoldalon. A hárompercnyi időtartamú oldalakon összesen huszonnyolc dallamot sikerült felvenniök. Anyagi és szervezésbeli nehézségek miatt az ún. „akadémiai” lemezeknek a folytatása is lehetetlenné vált.

Egy évvel később, 1937-ben indulhatott meg ténylegesen a tudományos célú népzenei hang-

lemez-felvételzés. Az akció sikeres szervezésében jelentékeny szerepet játszott az a tény, hogy a felvételezés tervét a néprajz körére is kiterjesztették.

Széles társadalmi összefogással — elsősorban a Magyar Nemzeti Bank, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete (TÉBE) és a Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ) adományaiból — 1937. nyarára 4000 pengős népzenei alap jött össze. Ezen alap birtokában a munka hamarosan megkezdődhetett. További segítséget biztosított a Magyar Rádió részéről Kozma Miklós elnök, aki a munka folytatásának és kivitelezésének minden anyagi terhét magára vállalta.

Ő bízta meg Ortutay Gyulát a felvételezés tervének elkészítésével és irányításával.

A Magyar Rádióval kötött megállapodás értelmében a „Néprajzi Tárra hárult az a feladat, hogy a vidéki népzene gyűjtést s a gramofonakció tudományos előkészítését végezze, amelynek költségeit 1938. év végéig a Néprajzi Társaság a népzenei alapból (4000. P.), 1939. januárjától kezdve pedig a Magyar Rádió a kész gramofonlemezek előadásából befolyt jövedelemből fogja fedezni . . . Egyben kötelezte magát a Magyar Rádió arra, hogy a készült népzenei gramofonlemezek matricáit múzeológiai kezelésre örökletét gyanánt a

Néprajzi Tárnak adja át". (1937. évi múzeumi jelentés.)

A Néprajzi Tár népzenei gyűjteményére háruló tudományos előkészítő munka váratlan fellendülést eredményezett a népdalgyűjtésben. 1937—1943-ig a múzeum évi 1500 pengős támogatással folytathatta a gyűjtést. Lajtha és munkatársai — Balla Péter, Veress Sándor, Volly István, később Dincsér Oszkár, Vargyas Lajos és mások — jelentékeny mennyiségű és értékű anyaggal gyarapították a gyűjteményt.

E „Pátia” elnevezést viselő sorozat felvételi színhelye a Magyar Rádió volt. A tudományos ellenőrzést és irányítást Bartók és

Lajtha végezte. A felvételi jegyzőkönyvek szerint Kodály később csatlakozott a felvételezéshez. Bartók emigrációjáig húsz alkalommal folyt felvételezés. 1940 őszéig mintegy 75 lemeznyi népzeneét rögzítettek.

Bartók elutazását követően Kodály és Lajtha folytatta a munkát. A szervezést, levelezést főképpen Lajtha végezte. Számos fennmaradt dokumentum tanúskodik tényleges erőfeszítéséről, amely arra irányult, hogy a háború egyre korlátozottabb lehetőségei között is folytatódhassék a felvételezés. Az 1941-től életbe lépett rézkorlátozási rendelet és az egyre súlyosbodó anyagi gondok ellenére

bámulatos energiával sikerült ki-
harcolnia a tudományos akció
1944 januárjáig tartó folytatá-
sát.

1941—1944 januárjáig — már
Bartók nélkül — további hat al-
kalommal folytatták a felvételezést.
Lajtha nagy buzgalommal szor-
galmazta az általa gyűjtött erdélyi
hangszeres együttesek zenéjének
felvételét, amelyet más módon —
sem lejegyzés, sem fonográffelvétel
formájában — nem lehetett volna
megőrizni. Még egy 1953-ban
kelt levelében is visszatért kezde-
ményezésének jelentőségére, mint
írta: „1940—1944-ig az én erdélyi
gyűjtésem volt az első, amely
gramofonlemezen együtt vette fel

az egész kis zenekari együttest.”
(Harsányi Tibornak. 1953.)

Az említett három évben további ötven hanglemezzel gyarapodott a népzenei hanglemezfelvetelek száma, amely a háború küszöbén a 120-körüli folyószámmal szakadt meg.

A háború befejezése után, 1945 novemberében először a Nemzeti Múzeum pincéjében megóvott gramofon rézmatrica-gyűjtemény tüzetes megvizsgálására került sor. Ezt a szemlét Lajtha a legnagyobb gonddal hajtotta végre, s erről részletes jelentésben számolt be a múzeum illetékeseinek. A másik a bombázás elől a Rádiónál elraktározott gyűjtemények számbavé-

tele még 1946–47-ben is tartott. A károsodás itt sem volt jelentős: néhány matrica nyomtalanul elveszett, ezenkívül négy matrica, lemez és henger kivételével a gyűjtemény épségben maradt. (1947. évi jelentés.)

A hanglemezfelvevételzés folytatásának kérdése a gyűjteményvédelmi munkák befejezésével, a Néprajzi Múzeum épületének helyreállítása után csak 1947-ben mérülhetett fel.

A dokumentumok szerint Kodály és Lajtha külföldi útjaikról visszatérve egyidejűleg léptek fel ennek érdekében. Egy vonatkozó múzeumi irat szerint: „Kodály járt a washingtoni Library of Congress-

ben, ahol érdeklődtek a magyar népzenei hanglemezfelvevételek iránt, helyette megfelelő amerikaiakat adtak volna . . .” E tényállást rögzítő dokumentumra Lajtha kiegészítésül a következőket jegyezte fel: „Feltétlen szükséges volna, hogy a már elfogyott néprajzi feketelemezeket a Rádió a nálunk levő matricákról újra préseltesse. Ezt az ügyet párisi és londoni utamról hazatérve a VKM külföldi művelődési kapcsolatok ügyosztálya kérésére írt jelentésemben külön is hangsúlyoztam, megjelöltem a tapasztalt csere propagatív lehetőségeit. Az amerikai csere épp olyan fontos lehet, mint a genfi, párisi. Magam részéről csak megismétel-

hetem annak szükségességét, hogy több teljes sorozat álljon Múzeumunk rendelkezésére, mert ez nélkülözhetetlen csereanyag, amely nélkül zenetudományunk dolgozni nem tud.” (Múzeumi javaslat, 1947. ápr. 29.)

A kezdeményezések eredménnyel jártak. Az 1949. máj. 2-án kelt Népművelésügyi Minisztériumi rendelet a „matrica garnitúrák elkészíttetésére 10 733 Ft-t” utal ki. A felhasználásra nézve Lajtha a következő előterjesztést tette: „Ez összeg kb. felét a háborús események következtében elpusztult matricák pótlására, másik felét meg tervezett új gyűjtésünk elkészítésére szántuk. A néptudományi

intézet magnetofonja rendelkezésünkre bocsájtatván immár nincs akadálya annak, hogy aug. második felében ki ne szálljunk a helyszínre. A Dunántúlra telepített csángók, székelyek között óhajtanánk gyűjteni.” (A népművelési miniszternek, 1949. aug. 2.)

A háború utáni első lemezfelvétel 1950. március 2–4-ig folyt a Tonalitát Stúdióban, a munkát a Magyarországra telepített csángók körében kezdték. A felvétel tudományos ellenőrzését Lajtha és Rajeczky végezte, szakmai útmutatóként Domokos Pál Péter volt jelen.

1950–53-ig évente csak egy-egy alkalommal volt lehetőség felvé-

telek folytatására, 1953/54-től már megkettőződött, az 1950-es évek végén pedig háromszorosára nőtt a felvételek száma.

A felvételek körülményei is megváltoztak az utolsó periódusban. Gyakorlatilag már nem volt szükség minden esetben az énekesek fővárosba utazására a stúdiófelvételek alkalmából, hanem felvevőkocsi és hangmérnök segítségével helyszíni felvételezést folytathattak. Az egyidejű gyűjtések legértékesebbnek ítélt anyagát — így pl. Lajtha újabb gyűjtéseinek tetemes részét — már így rögzítették.

Lajtha utolsó ízben 1962 áprilisában, Csejtei István szombathelyi

cigányprímás anyagának felvételén volt jelen. Az 1937 júliusában induló „Pátria” lemezek történetétől számítva ez volt az 54. felvétel, amelyeknek szinte mindegyike a jelenlétében zajlott. Halála után munkatársai még két ízben gyűltek össze az általa tervezett soproni, szombathelyi gyűjtések felvételeit befejezni.

Az 1950-ben 126. sorszámot viselő lemeztől Lajtha halálának időpontjáig a 245. lemezig jutott a munka. Csupán e háborút követő gyarapodásból is lemérhető, hogy gyakorlatilag Lajthának és munkatársainak e téren végzett munkája a magyar népzenei hanglemezfelvételek archivális gyűjteményének

történetében az alapvetés küzdelmeivel és eredményével jelentett egyet, tényleges harc volt, melyet a mostoha helyzetben levő népzene kutatás megalapozásáért, a tudományos munka lehetőségéért folytatott. Személyében egyetlen volt, aki 1914-től 1963-ig aktív részese volt e tudományág hős-korával egyet jelentő küzdelemnek.

A NÉPZENEKUTATÁS NEMZETKÖZI
EGYÜTTMŰKÖDÉSÉÉRT

„... egy kicsit mindig harcba mentem.
Ha kongresszus volt, ha hangverseny,
mindegy. Vagy azt kellett kiverekedni,
hogy egy kicsit valaki lehessen, vagy
azt, hogy egyáltalán megszólalhassak,
... hogy meghallgassák hangom,
mondanivalóim. Az enyémet, az
idegenét, az otthon olyan másodrendűét.
Mint a növény, aki ösztönösen a nap
felé fordul, a nap felé nő.”

(1948)

Így összegezte a XX. század köze-
pén, egy magyar népzene kutató,
rangos nemzetközi tudományos-
vezet elnöki tisztségében a századok
óta ismert magyarság — európaiság
konfliktusát; és azt, hogy harcát
egyidejűleg két fronton kellett
folytatnia; az itthoni visszahúzó
akadályokkal, féltékenységgel, po-

litikai bizalmatlansággal, odakint pedig az európai nemzetek fölényével.

E kettős fronton küzdött Lajtha bámulatos eredménnyel. Nemzetközi tudományszervező munkája nemcsak személyének, a magyar tudománynak is dízére vált.

Miss Maud Karpeles, az International Folk Music Council (Nemzetközi Népzenei Tanács) főtitkára írja nekrológiájában: „Lajthát mint népzenekutatót széles körben ismerték és tisztelték hazájának határán kívül. 1928-tól a Commission Internationale des Arts et Traditions Populaires (A Népművészet és Hagyományai Nemzetközi Bizottsága) alakulásától kezdve kap-

csolatban volt a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézetében folyó munkával. 1930-ban a Népművészet és Hagyományai Nemzetközi Bizottsága (CIAP) népzenei osztályának elnöke lett, és irányításával publikálták a népzenei bibliográfia első két kötetét: a *Musique et Chansons Populaires*-t (1934) és a *Folklore Musicale*-t (1939), amelyeket máig kiemelkedő jelentőségű kezdeményezésként tartunk számon.

Lajtha részt vett a Nemzetközi Népzenei Tanács (IFMC) megalapításában, és 1947. évi megalakulása óta a vezető testület tagja volt. Az 1962-ben Csehszlovákiában rendezett évi konferencián

jelen volt, bíráló hozzászólásaival gazdagította a vitát.

Nyíltan vállalta elképzeléseit, és emiatt nemegyszer hajlíthatatlanná, dogmatikussá vált. De embersége még a vitatkozás hevében is szeretetreméltóvá tette. A túlzott elméleti megközelítés híve volt, így sokakban a túlkomplikált egyéniség illúzióját kelthette, bár az ellenkezője volt igaz. Inkább gyermeki egyszerűség jellemezte, fejlett humorérzék, amely a helyzet magaslatán mindig csattant. Mint zenész, mint tudós és minde- nek fölött mint kivételesen nemes karakterű ember nagyon hiányozni fog.” (Journal of the IFMC, 1964.)

Lajtha nemzetközi tudomány-szervező tevékenysége két periódusra oszlik. Az első időszak az 1928-as prágai kongresszussal kezdődik és 1939-ig, a második világháború kitöréséig tart. A második a világháborút követően 1947 tavaszán indul és halálával zárul. Ez utóbbi periódusban aktív és passzív részvételi szakaszok különböztethetők meg. 1947-től 1949-ig hosszabb külföldi tartózkodásának idején cselekvő-szervező módon kapcsolódott be a CIAP és az IFMC szervezetek munkájába, míg 1949-től 1962-ig — kiutazásában gátolva — gyakorlatilag nem fejtethetett ki tevékenységet sem a francia, sem az angol szervezetben.

Ennek ellenére az említett szervezetekben — korábbi érdemeinek elismeréseképpen — továbbra is magas tisztségeket viselt. A CIAP népzenei-néptánc osztályának elnöke volt még 1952-ben is, az IFMC-nek egyetlen magyar származású igazgatótanácsi tagja volt 1963-ig.

Tevékenysége a Népszövetség által szervezett 1928-as prágai kongresszuson való részvételével kezdődött. A Néprajzi Múzeum folklórgyűjteményének vezetőjeként megbízást kapott a kongresszuson való előadásra. Mielőtt a hattagú magyar delegáció tagjait végérvényesen kijelölték volna, Lajtha már terjedelmes dolgozatot

készített a magyar népzeneéről. (*A magyar népzene.* 1928.) Amikor azonban kiderült, hogy a másik zenei referens Bartók lesz, témája szükségképpen módosult. Bartók ugyanis a magyar népzene kutatás helyzetéről tartott előadást a kongresszus negyedik szakosztályában. Így Lajtha *Népies játékok és táncok* címen a magyar néptánc kutatás kérdéseivel foglalkozott az ötödik szakosztály programjának keretében.

A CIAP népzenei-néptánc szakosztálya 1931–32-ben kezdte meg működését a Népszövetség Szellemi Együtműködési Bizottsága Nemzetközi Intézetének párizsi székházában. A Palais Royal épü-

letében működő szervezet magyarországi képviselője 1932-től kezdve Lajtha volt. Pozíciójában nagy erőfeszítéseket tett a tényleges kutatói együttműködés létrehozásáért. A szervezeti kezdeményezések legjelentősebb eredménye a *Dossiers de la Coopération Intellectuelle* sorozatban 1934-ben és 1939-ben megjelent kötetek voltak. A kiadvány gyakorlati előkészítésében Lajtha is részt vett. Az 1934-ben — *Musique et Chansons Populaires* — megjelent sorozatindító kötet előszavát is ő írta.

A hosszas módszertani előkészítés ellenére e nemzetközi bibliográfia első kötete mégsem lett hiánytalanul egységes kiadvány. Erre a

következtetésre jutott Bartók 1936-ban magyarul és franciául megjelent recenziójában is. Értékelésében különválasztva szólt a 18 ország által beküldött népzenei jelentésekről, és külön Lajtha bevezetéséről. Az előszóról a következőket írta: „Legyen szabad a Lajtha László tollából származó előszót külön is kiemelnünk; ez a tanulmány valóban a legtalálóbban mutat rá a zenefolklór lényegére.” (Szép szó 1936.) A jelentések hiányosságait ellenben — a további kötetek érdekében — részletesen megbírálta. Írása a kiadvány tudományos jelentőségével is foglalkozott: „Hogy ennek mekkora a fontossága, azt talán szükségtelen

hangsúlyoznunk; hiszen a helyzet eddig az volt, hogy a zenefolklor-kutatók, ha ilyen természetű adatokat akartak szerezni, kénytelenek voltak magánemberekhez fordulni felvilágosításért, ami gyakran nem járt a kívánt eredménnyel.”

A *Dossiers de la Coopération Intellectuelle* sorozat második kötetét öt év múlva jelent meg *Folklore musicale* címen. Tartalmilag az előző gyűjteményben még nem szerepelt nemzetek népzenei bibliográfiáit ölelte fel. Ebben jelent meg Lajtha szerkesztésében a magyar népzene kutatás bibliográfiája is.

A magyar fejezet népzenei információja az előírásnak megfelelően

három részből állt: bevezető tanulmányból, a hazai köz- és magán-gyűjtemények népzenei anyagának ismertetéséből, és végül a magyar népzene kutatás körében publikált írások jegyzékéből. E bibliográfiának komoly jelentősége volt mind a nemzetközi, mind a hazai tudományosság tájékoztatása szempontjából.

Bartók jól ismerte Lajtha bibliográfiai megbízatását. Amikor 1936-ban hasonló feladattal bízták meg, és munkája során a kisebb népzenei publikációk összegyűjtésére nem vállalkozott, arra hivatkozott, hogy Lajtha „éppen most állít össze hasonló bibliográfiát a S. D. N. [Société des Nations]

párisi Intitutje számára”, — s megjegyezte, hogy „talán meg lehetne kérni a nála hiányzó adatok közlésére”. (*Bartók kéziratok bibliográfiája*. 1936.)

Lajtha 1931—39-ig továbbra is évente 1—2 alkalommal, 1—2 hétig dolgozott Párizsban a Monpensier Rue-beli intézetben.

Előfordult, hogy szűkre szabott idejében nehezen tudta ellátni a szervezetben összegyűlt teendőket. 1934 februárjában az idővel versenyt futva így tudósította családját: „Holnap kezdődik a hajrá . . . Tudom, mi mindent kell elvégeznem az Institut-ben . . . Annyi a munka, hogy ha kényelmes tempóban akarnám elvégezni, legalább

10—11 napot kellene itt töltenem. Erős tempót kell hát vennem. Az Institut-beliek dőlnek is ki, és mindenféle ravaszkodással csinálnak pihenőt, (nem szokta a cigány a szántást), pl. a főnökkel meghívatnak coctail-ra. De muszáj végezni, mert szeretnék utazni szerdán reggel . . . Ma vasárnap van; kedd óta itt vagyok és a két hangversenyen kívül sehova sem jutottam még. Se múzeum, se színház, se opera, még egy moziba sem. Pedig legalább egy moziba el akarok menni, hogy meghallgassam Milhaud filmjét . . .” (Feleségének. 1934.)

1939-ben a háború kitörése véget vetett a munkának. Csak 1947

tavasznán jutott el ismét Párizsba. Kintléte idején hozzáfogott a CIAP zenei osztályának felújításához.

A szervezet első plenáris ülését a háború után 1947 októberében valóban összehívták. A Musée de l'Homme-ban rendezett konferencián kilenctagú népzene kutatói bizottság gyűlt össze, a háború előtti időszak neves kutatóival: Lajthán kívül jelen voltak Constantin Brăiloiu, André Schaffer, Adnan Saygun, L. H. Correa de Azevedo, Dr. Duncan Emrich és mások. A tanácskozás során előkészítették a háború által megszakított bibliográfiai kiadványsorozat folytatásának tervét. Az új kötetben a

népzenei lemezfelvételek katalógusát tervezték publikálni.

E harmadik kötetet már az UNESCO jelentette meg 1952-ben. Előszavát a hagyományoknak megfelelően — mint a CIAP zene- és táncszekciója elnöke — újra Lajtha írta. Szűkszavú bevezetése említést tett a két korábbi kötetről, és az új kiadvány megváltozott bibliográfiai szempontjait ismertette. A két és félszáz oldalas katalógus az egyes országok etnológiai és népzenei hangfelvételeiről nyújtott tájékoztatást. (*Archives de la musique enregistrée. Collection Phonothèque Nationale, UNESCO, 1952.*)

Ugyancsak 1947 tavaszán — Lajtha párizsi tartózkodásának idején — kezdődött meg a nemzetközi népzene kutatás angol szervezetének újjáalakítása is. A francia, angol szervezetek lappangó ellentétét ekkoriban a következőképpen látta: „... az angolok Karpeles-sel és Kennedy-vel az élükön valami újat akarnak, elszakadva a CIAP-tól. Az én szerepem — folytatta — a kiegyenlítés volna. Talán Marinus átjön Bruxelles-ből, Brăiloiu Genfből. Nehéz ügy, mert nem akarok párharcban résztvenni.” (Feleségének, 1947.)

Az eddig felsorolt tények, események feltárásából csak némi-képp sejthető, mennyi harc árán,

belső feszültségekkel küzdve tudott nemzete képviselőjében nyomatékot szerezni magának és a magyar tudománynak. A háború utáni helyzetben kezdeményezései valószínűségi harci események voltak. Ő mindenestre annak érezte őket. Kellő öniróniával öreg veteránhoz hasonlította magát, aki régi kardjával vagy elesik, vagy átvágja magát a sűrűn. Izgalmas harci akciót folytatott a Népszövetség történelmi örökét folytató UNESCO-ban. Mint írta, ő volt „az első magyar, aki betette a lábát (hivatalosan is meghívottan) az UNESCO-ba”, ahol megpróbált támogatást szerezni a CIAP zenei osztálya felújításához. Mint a há-

ború előtti szekció elnökének, számolnia kellett nemzeti hovatartozásából származott hátrányával is: ... „Ami a legnehezebb: magyarok vagyunk. Otthon ezt nem tudják. Primitíven azt képzelik: az UNESCO átvesz, bevesz stb. Pedig, pedig! Már az is nagy eredmény, hogy egyáltalán eljuthattam odáig, hogy komolyan szóba állottak velem. Elhangzott az a mondat is: Magyarország még nem tagja az UNESCO-nak ... Ha talán-talán valamire juthatok, azt kizárólag nemzetközi múltamnak s egyéni súlyomnak, illetőleg súlytalanságomnak fogom köszönhetni.” (Feleségének, 1947. márc. 10.)

Az angol kezdeményezésű International Folk Music Council néhány hónap leforgása alatt 1947 szeptemberében mégis megalakult. Lajtha — szem előtt tartva a nemzetközi népzene kutatás érdekét — mint a CIAP zenei osztályának elnöke, gazdag tapasztalatai alapján maga is jelentékeny segítséget nyújtott a szervezet létrehozásához. Együttműködésének elismerésül az „executive board” tagjává választották. 1947—48-ban az angol szervezettel igen szoros kapcsolatban állt, minthogy 1947 őszétől egy éven át Londonban dolgozott.

Az IFMC 1948 szeptemberi konferenciáján Lajtha javaslatára

vetődött fel a gondolat, hogy a következő évre tervezett népzenei és néptáncünnepeket Budapesten rendezzék meg. Ez ügyben kapcsolatba is lépett még Londonból a Magyar Táncszövetség elnökségével, de választ nem kapott. Hiábavaló volt a londoni magyar nagykövet közbenjárása is. A terv megvalósítása, úgy látszik, már nem volt reális.

Lajtha 1948 őszén tért haza. A következő évben újra kiutazni készült. Júliusban egy genfi, októberben egy párizsi meghívásnak kellett volna eleget tennie. Benyújtott kérelmét azonban az illetékesek sem ekkor, sem később, csaknem 12 éven át nem teljesítették.

Akadályoztatásában 1957-ben mégis adódott egy néhány napos kipillantás lehetősége. Az IFMC koppenhágai konferenciájára elutazhatott, de engedélye kizárólagosan a tanácskozás helyére és időtartamára szólt. Bár egyidejűleg felesége Londonban, Párizsban járt, Lajtha teljesítette a feltételt, hazatért Pestre.

1962-ig gyakorlatilag csak közvetve, levelezés útján érintkezhetett a francia és angol népzene-kutatói központokkal. Előfordult, hogy némelyik konferenciára kiküldte előadását. 1954 szeptemberében a közelgő belgiumi tanácskozásról szólva így írt fiainak: „... e hó 25-én a világ legkitűnőbb ethno-

muzikológusai tartanak Liège-ben konferenciát. Miután oda nem utazhatom, előadásomat francia nyelven írtam meg, amelyet az elnök fog felolvasni.”

Méltánytalan helyzetében francia kollégái változatlan tisztelettel fordultak feléje. Ennek legjelentékenyebb megnyilvánulását tapasztalhatta 1955-ben, amikor az Académie des Beaux Arts megüresedett tagsági helyére egyhangúan őt választották meg. Mesélik, hogy a francia rádióban elhangzott hírt nem akarta elhinni.

Az 1962-ben érkező meghívásokra itthoni személyes közbenjárással végre sikerült engedélyt

kapnia. Szavát adta, hogy mint, korábban is mindig, most is visszatér. Hetvenévesen, halála előtt egy évvel kitekinthetett újra a világba: Párizsban, Oslóban, Londonban és Monte-Carlóban járt. Útja búcsú volt a barátoktól, kint élő családtagjaitól, kollégáitól és a zenei intézményektől.

Ugyanazon év nyarán még részt vett Csehszlovákiában a gottwaldovi IFMC kongresszuson. Ismét elemében volt: elnökölt, szenvedélyesen vitázott, bírált és korrigált. Kollégái bámulattal figyelték kemény csatározásait. Nem sejtették, hogy a látszólag fiatalos erőben levő ember utoljára van köztük.

A halálát követő évben valósult meg régi terve: az IFMC budapesti kongresszusa. 1949-ben még hiába fáradozott az ügyért, 1964-ben viszont már ő nem lehetett jelen.

A NÉPZENEI GYŰJTEMÉNY VÉDELMEÉRT

„Régen, régen szeretem ezt a gyűjteményt . . . Szeretem ma is. Azért vagyok itt és nem másutt, ahol könnyebb, jövedelmezőbb, magát mutogatóbb, hangosabban beszélő és beszéltető a munka.”

(Dincsér Oszkárnak. 1946)

Hadifogságba került egykori munkatársának írta e vallomásnak beillő sorokat. Valóban régen, húszéves korától fogva dolgozott a múzeumi gyűjteményben. Huszonhárom évesen hivatali esküvel erő-

sította meg fogadalmát, miszerint minden erejével a gyűjtemény megőrzését szolgálja.

Ez különösen a második világháború idején jelentett súlyos gondot. A veszélyre, mellyel számolni kellett, Lajtha irányításával készült fel a népzenei gyűjtemény. Békeidőben élő nemzedékek aligha sejtetik, mekkora felelősség nehezedett ekkor Lajthára. A két legnagyobb értékkel bíró gyűjteményt, a fonográffelvételeket és a gramofon-rézmatricákat a Nemzeti Múzeum pincéjében rejtették el, s ezek itt át is vészelték a háborút.

1945 novemberében indult meg a kicsomagolás és az ellenőrzés.

Hogy mi történjék ezután a pincében tárolt gyűjteményekkel, arra nézve Lajtha az illetékeseknek a következőket javasolta: „A pincéből . . . mindkét gyűjteményt fel kell hozni. Az a szoba, amelyet a gyűjtemény elraktározására kiválasztottunk, . . . raktár céljára csak akkor használható, ha gyengébb, de állandó jellegű fűtéssel szárazon tudjuk tartani.” Ha nem, „haldéktalanul gondoskodjunk arról hogy a gyűjteményt a téli időre, más épületben, teljesen száraz helyen raktározzuk el. El kell hárítani magamtól minden felelősséget, ha Európa e korban legrégibb, teljességgel pótolhatatlan népzenei anyaga, mely többek között Bartók

Béla egész életművét tartalmazza, tönkremenne”. (Jelentés, 1945. nov. 28.)

Javaslatára a gyűjtemények csakugyan felkerültek a kiválasztott kis szobába. 1946 februárjában Lajtha néhány múzeumi kollégájának kíséretében újra meg szemlélte a gyűjteményt. „Megnézve a hőszugárzót és azt, hogy az miképpen temperálja a kis szoba hőmérsékletét, kinyitva egynéhány fonográfhengert tartalmazó ládikát, népzenei gyűjteményünk muzeológiai helyzetéről a következőket kell jelentenem . . . Megdöbbenéssel és szomorúan tapasztaltunk zöld friss penészt . . . a hengerdobozokon és a hengereken.”

Bár az állandó 10–12 fokos hőmérsékleten újabb romlás nem tételezhető fel, „ily hőmérséklet mellett a hengereket sem kiszellőztetni, sem kiszárítani nem lehet . . . A biztonságos az volna, ha megfelelő hőmérsékletű szobában az anyagot kirakhatnám, a hengereket gondosan letörölném, hengert és dobozt penésztől és dohtól megtisztítva kiszáríthatnám és kiszellőztethetném és száraz állapotban újra szakszerűen elcsomagolhatnám. A mentésnek ez az első megkövetelt lépése . . . Akármilyen döntés történik, . . . én mindenesetben megteszem azt, ami az adott körülmények között tőlem telik és hogy a lehetőségekhez képest a gyűjte-

ményt a leggondosabban gondozhassam”. (Jelentés. 1946. február 4.)

A következő fél évben a gyűjtemények elhelyezése és védelme ügyében Lajtha részéről további intézkedések történtek. Hamarosan nekilátott a fonográfhenger-gyűjtemény gondozási munkálataihoz, a hanglemezugyűjtemény letéti matricáit pedig egyelőre a Nemzeti Múzeum központi épületének elnöki tanácstermében helyezte biztonságba. (Jelentés, 1946. május 8.)

E védelmi munkálatokkal egyidejűleg 1946. nyarától megbízást kapott a vezetés nélkül maradt Néprajzi Múzeum igazgatói tisztének ellátására is. E tisztséget csupán néhány hónapig viselte, s ezalatt a

múzeum különféle gyűjteményeinek kicsomagolási, kezelési munkálatait tekintette a legsürgősebb tennivalónak. Igazgatóságának idején „egyes osztályok tisztviselőinek valóban osztálykülönbség nélküli együttműködése nyomán, önként szolgálattételre jelentkezők segítségével, ha ideiglenes helyiségben is”, de 1946-ban munkához lehetett látni. (Rajeczky Benjámint jelentése, 1949. jún. 20.)

A múzeumi irattár tanúsága szerint igazgatói kezdeményezései a következők voltak: javaslatot tett a Néprajzi Múzeum Értesítőjének folytatására, rendkívüli támogatást kért a pusztuló néprajzi emlékek megmentése céljából egy

konzerválófülke építése tárgyában, továbbá 1946, októberében elfogadta a British Council kulturális kapcsolatfelvételi javaslatát.

Új pozíciójában is a régi maradt. A gratulációkat a maga módján elhárította. Dincsérnek a következőképpen: „Tudja, mindig úgy vélekedtem, nem az állás teszi az embert, hanem az ember az állást. Én ez új állásban sem vagyok szemernyivel sem több és higyük talán, kevesebb sem, mint aki voltam. Gyenge, hitvány ember az, aki valami új pozícióban hirtelen mássá lesz.” (Levele, 1946. szept. 30.) Györffy Györgynek pedig a múzeum tudományos szelleméről a következőket fejezte ki: „. . .

biztosak lehettek abban, hogy minden tőlem telhetőt meg fogok tenni annak a szellemnek felelevenedéséért, amelyben Édesapáddal együtt néprajzosokká nevelődtünk és amely szellemű Néprajzi Múzeumban töltöttük életünk javát.” (Levele, 1946. szept. 17.)

Személyében szokatlan módon népzene kutató került a Néprajzi Múzeum élére. A kialakult szakmai és emberi differenciák más igazgató kinevezését kívánták. 1947-től Lajthát felmentették és tevékenysége ezután újból osztálya munkáinak ellátására korlátozódott.

Mivel a népzenei gyűjtemények ekkor már viszonylagos biztonság-

ban és védelemben voltak, sürgősen munkaerő-támogatást kellett kérnie. Már 1946 júniusában hangsúlyozta a tényt: „A zenei osztályon, ahol a tisztviselői létszám sohasem volt kielégítő, de sohasem volt olyan szárnalmas, mint most ... teljesen egyedül vagyok.” Erre az egész magyar közművelődés szempontjából igen jelentékeny feladat ellátására „mint európai hírű szakember”-t és „legszélesebb látókörű kutató”-t, dr. Rajeczky Benjámint ajánlotta. Kinevezéséért 1949 januárjáig harcolt.

A népzenei osztályon egyébként a következő évek során további változások történtek. „Lajtha egy évre külföldi útra ment a CIAP

zenei osztályának felállítási munkája ügyében. Rajeczky Benjámint mint mb. osztályvezető h. vitte tovább az osztály munkáját.” (Jelentés, 1949.)

1948-ban a műszerek használható állapotba hozatalával, a centenáriumi- és Bartók-émlékkiállítás rendezésével, valamint katalógusok készítésével az osztály eredményeket ért el. Ugyanezen év őszétől kezdve — miután Lajtha hazatért —, a Tudományos Akadémiával együttműködve, az *Egyetemes Magyar Népdalgyűjtemény* előkészítésében vettek részt. Végül 1950-ben elérkezett a gyűjtőmunka és a népzenei hanglez-levételezések ideje is.

Mindezen eredmények úgy látszott, meghozzák a Lajtha által várt „igazi fejlődést”, mely a népzenei osztályt a nemzetközi tudományos kutatás színvonalára emeli. (1949. évi beszámoló jelentés)

Még a következő évben Lajtha csakugyan komoly eredményeket ért el a gramofonlemez-felvételek folytatásában. De ugyanakkor már felismerte azt is, hogy az egyre intenzívebben érvényesülő társadalmi-szakmai tendenciák nem egyeztethetők össze saját tudományos meggyőződésével. Akarva-akaratlanul belekeveredett az újonnan alakult Zeneművészek Szövetsége zenetudományi szakosztályának népzenei tárgyú vitáiba. Elő-

adásában a tudományos kutatás problémáit, izgalmas „eldönthetetlen” dilemmáit tartotta alapvetően fontosnak. Hallgatóságát más érdekelte. Lajtha a népzene aktuális feldolgozási, népszerűsítési lehetőségeivel nem volt hajlandó foglalkozni. Mereven elzárkózott a számára provokatívnak tetsző vitától: „A népdalt használja fel mindenki úgy, ahogy akarja” — válaszolta egy ízben.

Nyilvánvaló, hogy a Lajtha típusú tudományos kutató szükségképpen elidegenedett a korabeli szakmai-társadalmi törekvésektől. Ő, a két-három év előtti közéleti személyiség — a Rádió zeneigazgatója, múzeumigazgató, Zenede-

igazgató, Néprajzi Társaság-i alelnök — 1950-től kezdve fokozatosan elszigetelődött. Mielőtti hivatali állásaiból eltávolították volna, a zenei szakkörökben már magára maradt, lehetetlenné vált. Az évtizedek távlatából nézve útja törvényszerűnek tekinthető. Örök opposzícóra hajló egyénisége meghatározta sorsát.

1950-ben azt is meg kellett érnie, hogy a múzeum „régén szeretett” gyűjteményéből eltávolították. Volt energiája ahhoz, hogy 1951-től új, intézménytől független keretben folytassa a már létéről elválaszthatatlan népzene kutatói munkát.

NÉPZENEI MONOGRÁFIÁK

„... nem igazgatók, s tanítok már a Zenedében, nem köt hivatalos állás a Múzeumhoz, és olyan szabad művészként élek Budapesten, mint maga ... Párizsban. Kenyérkeresetem a népdal.”

(1953)

Immár két éve megváltozott életkörülményeiről, munkájáról részletes levélbeszámolót küldött párizsi barátjának, Harsányi Tibornak. A kép, amelyet felvázolt magáról, nem mondható kiábrándultnak, lehangoltnak. A változást inkább jellegzetes öniróniájával színezve vázolta fel, sorai telve voltak tervekkel, munkalázzal. S

bár levele a zongoraművész-zeneszerző barátinak szólt, aki feltehetően kevésbé volt tájékozott a magyar népdalkutatás témakörében, nem tudott másról szólni, mint azokról a munkafolyamatokról, amelyek az adott időszakban teljesen lekötötték.

Ekkoriban — már két éve, hogy a Népművelési Minisztérium megbízatásában részesült — munkálkodásának középpontjában a „népdal körüli tevékenység” állt. Említett levelében népzene kutatói tevékenységét három munkakörre osztva a gyűjtés, a lejegyzés és a népdalfeldolgozás feladatairól szólt. Beszámolt a háború után megkezdett gyűjtőmunka megváltozott lehető-

ségeiről, de legtöbbit a népdallejegyzés gondjairól, elvi-gyakorlati szempontjairól szólt, azokról a számára legizgalmasabb kérdésekről, amelyek erdélyi gyűjtéseinek kiadói előkészítése során foglalkoztatták. Eldicsekedett népdalfeldolgozó „nagyüzem”-ével, a munkák számával, utánozhatatlan karakterisztikumaival.

Arról viszont nem tett említést, hogy népzenei munkálkodása egyetlen nagyszabású publikációs terv szolgálatában áll, s hogy hamarosan kiadásra kerülnek a negyvenes évek óta folytatott gyűjtéseinek eredményei.

Szándéka szerencsésen találkozott a Magyar Zeneművészek

Szövetsége zenetudományi szakosztályában felmerült publikációs tervekkel, ahol 1950 tavaszán javaslat született egy létrehozandó tudományos kiadványsorozatról. Kodály döntése alapján egy „egyes magyar tánc történeti kiadvány keretében a népzenei anyaggal induló kötetről” határoztak. Ugyancsak Kodály javasolta azt is, hogy Lajtha széki vagy kőrisspataki gyűjtése indítsa el a sorozatot. (*Magyar Zeneművészek Szövetségének jegyzőkönyvei.* 1950.)

Lajtha készséggel vállalta a megbízást, és évente három-négy alkalommal tájékoztatta az illetékeseket munkálatainak előrehaladásáról. A lejegyzésben már az előző

évektől kezdve segítséget kapott Rajeczky Benjámintól, ekkoriban főleg Avasi Bélától.

A készülő dallamgyűjtemények végül mégsem a Zeneművészek Szövetségében tervezett sorozat keretében jelentek meg. Feltehetően azért nem, mert a sorozat további kötetei körül felmerülő akadályok a tervet megghiúsították. Lajtha a Zeneműkiadóval kötött megállapodást, ekkor viszont már nemcsak háború előtti erdélyi gyűjtéseinek publikálását, hanem újabb gyűjtéseinek közzétételét is tervezte.

1954 telén jelent meg az első két kötet *Népzenei monográfiák* sorozatcímme. A Lajtha életében kiadott

kötetek sorrendje a következő volt:
Szépkenyerűszentmártoni gyűjtés
(1954), *Széki gyűjtés* (1954), *Kőrispataki gyűjtés* (1955), *Sopron megyei virrasztó énekek* (1956) és a *Dunántúli táncok és dallamok* I. kötete (1962).

A sorozat folytatásául szánt *Dunántúli táncok és dallamok* II. kötete Lajtha halálakor már munkában volt. Az útmutatásával megkezdett lejegyzések elkészülte után azonban a publikálásra napjainkig nem került sor. A kötet lejegyzéseit Avasi Béla és Gábor Éva végezték, a közreadást Sárosi Bálint vállalta *Egy szombathelyi primás műsorából* címmel.

A Szépkenyereszentmártoni gyűjtésben egy kis mezősegi falu magyar és román nemzetiségű, vegyes lakosságának zenei hagyományát vizsgálta. Céljáról így szólt: „... tudtam, hogy kis községet kell választanom, ... hogy annyi és olyan anyagot gyűjtssek, aminek alapján népzenejéről és annak miképpen való életéről alaposabb ismereteim lehessenek.” Széki gyűjtéseit követően 1941 januárjában kereste fel a községet, miután hallotta, hogy „... itt a két nép — magyar, román — közösségi élete régibb s egymástól nem oly elhatárolt, mint a széki.” (Előszó.)

A már Bartók által felvetett kérdések nyomán indult el, és

szándékában állt, hogy e kiválasztott község zenéjének vizsgálata során a morfológiai összefüggések feltárásán túl kutatásait más területre is kiterjessze. Arra keresett választ „... mikor és hogyan él egyik nép a másik zenéjével, mikor és hogyan használja, módosítja a mindennapi gyakorlatban a népzénét”. (Előszó.) Megfigyelései a leíró adatokon kívül a dallamok átalakulására, változásának folyamatára irányultak.

Az erdélyi gyűjtemények kiadásának során ismételten panaszkodott arról a mostoha körülményről, hogy megkezdett munkáját sem Szépkenyerűszentmártonban, sem a Mezőség más tájain nem

végezhette be. A kötetek előszavai-
ban számos kérdés megítélésében
feltűnik, hogy Lajtha egészen
alaptalanul túlértékeli a kiadványok
előrelátható „hiányosságait”. Pá-
ratlan jelentőségű közreadásait „fél-
bemaradt kísérletnek” nevezte, s
nem egy kérdésben mentegetőző-
magyarázó kiegészítésekkel kísérté.
Háború előtti írásaiban nyoma
sem volt e túlzó, negatívumokat
felnagyító önértékelésének.

A *Szépkenyerűszentmártoni* kötet
igen jelentékeny eredeti dallam-
anyagot tett közzé; négyötödnyi
részében vokális népzene, egy-
ötödnyi arányban hangszeres da-
rabokat. A közzététel során Lajtha
technikai és tematikai szemponto-

kat vett figyelembe: egyrészt a hangrögzítés módja szerint csoportosította a dallamokat (fonográf és lemezfelvétel szerint), másrészt a vokális-instrumentális előadás megkülönböztetésével.

A sorozat második, máig legismertebb kiadványa a *Széki gyűjtés*. A hímzéséről nevezetes kis községet 1941 januárjában Kodály tanácsára kereste fel. Gyűjtése mindenkorábbi útját meghaladó mennyiségű eredménnyel járt.

A széki anyag kiadásánál — hasonlóan a többi kötethez — Lajthát kizárólagosan a gyűjtések tudományos hitelű közlése vezette. Tudta, hogy nem foglalkozhat tárgyának zenetörténeti és egyéb

összehasonlítást kívánó kapcsolataival: „... akárhogy korlátoz-nám az effajta munkát, bárhol is hagynám abba, csak olyan fél-munkát végeznék, amely rosszabb és dilettantikusabb az ilyen egy-szerű adatközlésnél.” (Előszó.)

A *Széki gyűjtés* anyaga a köz-readás színvonalát illetően kiemel-kező jelentőségű a magyar nép-zenekutatás történetében. A kuta-tás tárgyát, módját és rögzítését tekintve is úttörő kezdeményezés. Első ízben vizsgálta falusi cigány-együttesek népzenei dallamismere-tét, sajátos hangszeres előadásmód-ját. Az előzmény nélküli kutatási területen elsőként vállalkozott a három-négy tagú együttes játéka-

nak rögzítésére, s a háború küszöbén komoly erőfeszítéssel sikerült a repertoárt hanglemezfelvételen megörökítenie. A felvételek birtokában megkísérelte a klasszikus értelemben „hamisan” együttjátszó csoport játékanak partitúraszerű lejegyzését. E rendkívüli koncentrációt és képességet kívánó munkát éveken át végezte, s az elkészült partitúralejegyzéseknek nemcsak a hazai kutatás, de a nemzetközi tudomány terén sem akadt azóta követője.

A *Széki gyűjtés* utóéletét tekintve is jelentékeny hatású volt a népzenei gyakorlat és a kutatás viszonylatában. A már évtizedesnek mondható „táncház”-mozgalom alap-

vető forrásául szolgált, s e mozgalom nem lebecsülhetetlen ösztönzéseként visszahatott a néptánc-népzene kutatás elvére, gyakorlataira.

Az utolsó erdélyi kötet 1943 nyarán Udvarhely megyében, Etéden végzett gyűjtéseinek eredményét publikálta. Itt ugyancsak egy kisebb falusi hangszeres bandát fedezett fel, Kristóf Vencelt és társait, akik további eredeti forrással gyarapították a már Széken megkezdett hangszeres gyűjtést. E *Kőrispataki gyűjtés* címmel publikált kötet 1955-ben jelent meg. A háború kirobbanása előtti viharos történelmi időkben igen sürgős volt a gyűjtés és az „utolsó

pillanatban” végzett hangfelvételezés is. A már 1944 januárjában történt felvételek sorsa is viharos volt; a háborút követően 1954-ig elveszettnek hitték azokat.

A *Kőrispataki gyűjtés* közreadói szempontjaira, lejegyzéseire is érvényesek a már korábbi kötetekkel kapcsolatban említettek. Járdányi Pál az IFMC stuttgarti konferenciáján a következőképpen méltatta Lajtha népzenei sorozatát: „A közelmúltban publikált helyi monográfiák között a Lajtha által közzétett négy kötet a legértékesebb. Két kötet közülük első ízben tárja fel a hangszeres népzene eredeti darabjait, olyanokat, amelyek eddig ismeretlenek voltak, és ame-

lyek zenei aspektusból kivételesen érdekesek. Mindkét kötet ragyogó anyagot ad közre az egyszerű, élő és eredeti népi harmonizálás tanulmányozására.” (*The significance of folk music in present day.* 1956.)

Néhány évvel később a magyar népzene kutatás történetéről szóló tanulmányában Vargyas Lajos a Lajtha-kötetek tudományos értékeléseképpen a következőket írta: „Jelentőségét tekintve a Magyar Népzene Tára köteteit követi az a néhány munka, amelyet Lajtha László neve jelöl: három erdélyi dallamgyűjtemény *Szépkenyerű-szentmárton*, *Szék* és *Kőrispatak* dallamanyagát, egy negyedik *Sopron megye virrasztó énekeit* tartal-

mazza. Míg az első kötet énekelt dallamai az eddig gyakorlatilag ismeretlen Mezőség archaikus zenei dialektusát tárták fel, addig a második és harmadik kötet hangszeres anyag mind a lejegyzés, mind a publikálásmódja tekintetében nemzeti és nemzetközi viszonylatban is úttörő jelentőségű.” (*Folk Music Research in Hungary*. 1961.)

A negyedik kötetként publikált *Sopron megyei virrasztó énekekben* háború utáni gyűjtéseinek legjelentékenyebb eredményeit adta közre. A Sopron megyei virrasztáshoz kötődő dallamhagyományok felkutatására korábbi gyűjtőtapasztalatai ösztönözték. Mint mondotta, vitnyédi emlékeinek

nyomán indult el e „históriás énekből népénekké lett” dallamtípus felgyűjtésére. Ezt a típust annak idején a kutatás még nem tartotta népdalnak, viszont a háború utáni években Lajtha egyik legsürgetőbb feladatának tekintette feltárásukat. Annál is inkább, mert e szokásokkal összekapcsolódó dallamokat az ötvenes évek elején már csak a legidősebb, hetvenen felüli korosztály ismerte. Lajtha és munkatársai — Tóth Margit és Erdélyi Zsuzsanna — ténylegesen a „huszonnegyedik órában” végezték el a későbbiekben már pótolhatatlan munkát.

„A területet illetően Sopron megye mellett döntöttem . . . kizá-

rólag a virrasztó szokások és virrasztó énekek gyűjtésére határoztam el magam” — írta Lajtha a munkáról. Az 1956-ban megjelent gyűjtemény 262 dallama népzenei és zenetörténeti összefüggések feltárását illetően kiemelkedő jelentőségű. XVI. és XVII. századi dallamtörténeti hagyományainkról alapvető forrásul szolgál.

Háború utáni munkásságának másik ágát képviselte a *Dunántúli táncok és dallamok* első kötete. Erdélyi gyűjtéseinek kényszerű lezárulását követően a rendelkezésre álló területeken kísérelte meg folytatni munkáját: olyan cigánymuzsikus-dinasztiák zenei hagyományőrzését vizsgálta, amelyek

dallamismeret és játékmód szempontjából zenetörténeti-népzenei tanulást ígértek.

Hosszas nyomozás után, részletjelenségek alapos megfigyelésének eredményeként talált rá két falusi cigánymuzsikusra, akik neves elődök leszármazottai lévén, nemzedékről nemzedékre őrizték a hagyományt. Ezek egyike volt Tendl Pál „cimbalmos prímás”, akit régies játékmódja láttán fedezett fel. A gyűjteményben közölt dallamok Tendl repertoárjának megfelelően különféle stíluskörhöz tartozóak: „... van benne népies műdal, ilyenfajta hangszeres darab is, van benne új és régi vokális anyag hangszeren előadva, és van benne

régi, tisztán hangszeres anyag.”
(*Előszó.*)

Hasonló kutatási szándék vezette másik cigányprímás felfedezettjének, Csejtei Istvánnak repertoár-vizsgálata során. Munkáját a Tendl-féle tapasztalatok alapján végezte, a tőle hallottakat is hanglemezre vette. Egy korábbi Lajtha-címterv mintájára a kötet *Egy szombathelyi prímás műsorából* címmel jelenik majd meg, Sárosi Bálint közreadásában.

E sorozatától végképpen elszakadt dallamgyűjtemény tartalmilag a *Dunántúli táncok és dallamok* első kötetével szorosán összefüggött. Mindkettőben azonos kutatási cél vezette Lajthát, csupán a forrást

szolgáltató személy ismeretanyagában volt némi különbség, bár Csejtei István repertoárja is alapvetően a Tendlhez hasonló stíluskörökhöz kapcsolódott. Az általa ismert táncok és dallamok mintegy felearányban a verbunkos korszakot képviselték, és kisebb számban fordultak elő népi eredetű hangszeres darabok, valamint a verbunkos korszakot megelőző, történeti hagyományokra mutató dallamtípusok.

E két nyugat-dunántúli gyűjteménnyel lezárult a Lajtha munkásságának utolsó két évtizedét reprezentáló sorozat. A közzétett öt-hat kötet az eredményeket tárta fel, a belső munkafolyamatok éré-

sét; a részleteket illetően a halála óta eltelt másfél évtized számos kérdést vetett fel. Szerencsére körünkben élnek közvetlen munkatársai, akik sok értékes tapasztalattal, ismeretanyaggal járulhatnak hozzá a kutatói pálya részletkérdéseinek hiteles feltárásához.

Szerteágazó népzenei munkálkodása és zeneszerzői feladatainak teljesítése mellett kisebb tanulmányok, cikkek írására nemigen maradt ideje. Néhány recenzió és egy-két tanulmány publikálásán kívül viszont számos előadásának kézírata maradt meg hagyatékában. E kéziratok anyag kisebb hányadában hazai tudományos körök, szervezetek felkérésére tartott

előadásokat tartalmaz, továbbá számos külföldi tudományos konferenciára küldött előadást, amelyekkel az 1950-es évek második felétől kezdve képviseltette magát.

E jobbjára publikálatlan előadások jelentősége abban áll, hogy a háborút követő másfél évtizedben szinte kizárólagosan bennük fogalmazta meg kutatásmódszertani nézeteit, egy-egy tudományos kérdésről kialakult álláspontját. Népzene-kutatói koncepciójának fejlődésében a végső álláspontot képviselik.

A kutatásmódszertani kérdésről írottak közül a legjelentékenyebbek: az *In vivo, in vitro* című,

továbbá a párizsi Sorbonne-on tartott előadás a magyar népzene gyűjtésének, lejegyzésének és rendezésének módszereiről. (*Réflexions sur la méthode de la collection, de la notation et de la systematisation de la musique populaire.* 1962.)

További tudományos előadásai során egyidejű kutatásainak eredményeit összegezte, így 1962-ben Oslóban a cigányegyüttesek és a magyar népzene kapcsolatáról szolt (*Gipsybands and Hungarian folk-music.* 1962.), más alkalommal a magyar zeneszerzők népzenei megközelítésének különféle témájával foglalkozott. (*Different approaches of Bartók, Kodály and myself to folkmusic.*)

1962-ben tett utolsó európai útja során a régi tudományos kapcsolatok felelevenítésének lehetősége, a korábbi viták emléke mintha újból a régi szenvedélyes ügyszeretetet váltotta volna ki a már közel hetvenéves Lajthában. Körükben összegezte végső munkamódszertani nézeteit. Nyilatkozata szerint a gyűjtőmunkát ideálisan megválasztott „teamwork” keretében tartotta a legeredményesebbnek, amelyben különféle szaktudósok egyenként és együtt tanulmányozhatják a vizsgálat tárgyát. A lejegyzés megvalósításában az emberi megfigyelés és a legújabb gépi lehetőségek egyidejű részvétele mellett foglalt

állást, a rendszerezés terén a legapróbb részletek vizsgálatára hívta fel a figyelmet. A kutatandó részjelenségek közül a népzenei előadásmód vizsgálatát hangsúlyozta, amelynek segítségével eddig még nem ismert belső összefüggések feltárását remélte.

Visszatérő témaként szerepelt tanulmányaiban a tudományos definíciók kérdése. E már a harmincas évek óta felmerülő kérdést utolsó tanulmányaiban újból tárgyalta. A nemrégiben még „ethnomusicologia” néven nevezett tudományt utóbbi írásaiban — az antropológia legújabb értelmű szóhasználatának megfelelően — „antropomusicologia”-nak hívta.

Hozzáfűzött magyarázatából látszik, hogy a tudományos kutatás minél teljesebb, szélesebb körű összefüggéseinek jelzése, az emberi kultúra egysége és az egységben való vizsgálat hangsúlyozása foglalkoztatta. „Az antropomusicologia . . . megkeresi és megtalálja a zenét, a hangszereket, éneket a nép tárgyi és szellemi életében. Az ilyen kutatás nemcsak a nemzeti hatásokat, hanem a kölcsönhatásokat is vizsgálja.” (Vasi Szemle 1963.)

Visszatérő gondolatai, témakörei arra engednek következtetni, hogy gyakorlati tevékenységével párhuzamosan ismételten foglalkozott

a kutatás jövőbeli irányát, feladatát érintő kérdésekkel. S míg utolsó éveiben az interdiszciplináris kutatás szükségességét hangsúlyozta, más oldalról, a szakági kutatások terén a részletvizsgálatok fontosságáért szállt síkra.

A kutatás két szélső pontját érintő kérdések válaszkereséseiről beszélt abban a Vas megyei lapnak adott interjúban is, amelyet a halála előtti napokban készítettek vele.

E népzene kutatói végrendeletében a jövő kutatásának perspektívájáról, a komplex tudományos megközelítés szükségességéről beszélt. Akkor még minden bizonynyal hitt abban, hogy feladatát még folytathatja.

Szárnyaló tervei 1963. február 16-án végképp lezárultak. Amit népzenekutatói tevékenysége nyomán ránk hagyott, komoly szellemi hagyatékként. Ismeretében láthatóvá válik népzenekutatásunk hőskorának Bartókot és Kodályt követő legjelentékenyebb képviselője. Áttekinthetően kirajzolódik egy egyéni kutatói pálya és a nyomdokain születő eredmény.

Az általa feltárt közel kétezer dallam és tánc az útmutatókat követően legtetemesebb és legjelentékenyebb forrásanyaggal gazdagította a magyar népzenei gyűjteményt. De miként a gyűjtésnekgyarapításnak, a népzenei hanglemez-felvételezésnek aligha volt

nálánál kitartóbb, fáradhatatlanabb kutatója, úgy a múzeumi gyűjteménynek sem volt felelősebb védelmezője nála. Tiszteletet keltő szenvedéllyel és egyszerűtettel munkálkodott a népzene tudomány nemzetközi szervezeteiben abban az időben, amikor az együttműködés megteremtését a világ eseményei igen megnehezítették. Széles látóköre, európai műveltsége tudományos munkásságában is meghatározóan érvényesült, s munkásságának nemzetközi hírneve a magyar népzene kutatás rangját öregbítette évtizedeken át. S míg szaktudósként az „emberileg megvalósítható pontosság” elvét váltotta gyakorlattá, egyidejűleg a

legszélesebb körű tudományos szemlélet híve-gyakorlója volt. Munkásságát az idő nem haladta meg, nem egy területen máig felülmúlhatatlant alkotott.

„Csak az idő múlt el fölötte, ő maga ugyanaz maradt: a minden szépért, nagyért lelkesedő szellem.”
(Molnár Antal, 1963.)

GYŰJTŐUTAK
IDŐRENDI MUTATÓJA

I. RÉSZ

1911 – 1943

1911. IV. Ajnácskő (Gömör m.) – Hajnáčka (CS.)
1911. VII. Csíkcsobotfalva (Csík m.) – Cioboteni (R.)
Csíkménaság (Csík m.) – Armășeni (R.)
Csíkszentdomokos (Csík m.) – Sîndominic (R.)
Csomakőrös (Háromszék m.) – Chiuruș (R.)
Gyimesfelsőlok (Csík m.) – Lunca-de-Sus (R.)
Nagyborosnyó (Háromszék m.) – Boroșneu Mare (R.)
Zágon (Háromszék m.) – Zagon (R.)
1912. IV. Ajnád (Csík m.) – Nădejdea (R.)
Csíkverebes (Csík m.) – Vrabia (R.)

- Ditró-Gyergyóditró (Csík m.)
 — Ditrău (R.)
- Gyimesközéplak — Hidegség
 (Csík m.) — Lunca de Jos (R.)
- Körtvélyfája (Maros-Torda m.)
 — Periş (R.)
- Kövesegyháza (Bihar m.) —
 Sălişte (R.)
- Mezőpanit (Maros-Torda m.)
 — Pănet (R.)
1913. I. Nemesócsa (Komárom m.)
1913. XI. Öcsény (Tolna m.)
1913. XII. Ipolybalog (Hont m.) Balog nad
 Ipl'om
 Ipoly-Kelenye (Hont m.) —
 Klenany (CS.)
1914. IV. Diószád (Szilágy m.) — Dioşod
 (R.)
1921. II. Gerjen (Tolna m.)
 Nagydorog (Tolna m.)
1921. IX. Czigánd (Zemplén m.)
 Karcsa (Zemplén m.)
 Karos (Zemplén m.)
 Sárospatak (Zemplén m.)
 Vajdácaska (Zemplén m.)

1922. Bodrogköz
 Abasár (Heves m.)
 Gyöngyöshalász (Heves m.)
 XI. Bogyiszló (Tolna m.)
1923. IV. Acsa — Somogyacsa (Somogy
 m.)
 Bonnya (Somogy m.)
 Kisbárapáti (Somogy m.)
 Gerézdpusztá (Somogy m.)
 Törökkoppány (Somogy m.)
1929. III. Szentgál (Veszprém m.)
1929. VI. Kisgyőr (Borsod m.)
1929. IX. Püspökbogád (Baranya m.)
1929. X. Bogács (Borsod m.)
1929. X. Cserépváralja (Borsod m.)
1930. III. Mikófalva (Heves m.)
 IV. Pereg (Pest m.)
 Nagykőrös (Pest m.)
 Kiskunfélegyháza (Pest m.)
- V., VI. Szeged (Csongrád m.)
 Kiskundorozsma (Csongrád m.)
 XI. Kákics (Baranya m.)
 XII. Balassagyarmat (Nógrád m.)
1932. IV. Nagykőrös (Pest m.)
 Bankházapuszta (Pest m.)

1933. II. Nábrád (Szatmár m.)
 Tunyog (Szatmár m.)
 Fehérgyarmat (Szatmár m.)
1934. II. Szenna (Somogy m.)
 VI. Kazár (Nógrád m.)
 VIII. Porcsalma (Szatmár m.)
 Tunyog (Szatmár m.)
 Tyukod (Szatmár m.)
 Nyírmeggyes (Szatmár m.)
 Győrtelek (Szatmár m.)
 Kisar (Szatmár m.)
 Kispalád (Szatmár m.)
1935. IV. Érsekvadkert (Nógrád m.)
 VI. Monor (Pest m.)
 Boldog (Pest m.)
 VIII. Egerszalók (Heves m.)
1936. IV. Sárpilis (Tolna m.)
1938. IV. Rimóc (Nógrád m.)
1939. VI. Tardoskedd (Nyitra m.)
1940. XI. Ipolyvarbó (Nógrád m.) —
 Vrbovka (CS.)
 Ipolyszéchenke (Hont m.) —
 Sčianky (CS.)
1940. XII. Szék (Szolnok-Doboka m.) —
 Sic (R.)

1941. I. Szépkenyerűszentmárton (Szolnok-Doboka m.) – Sínmáartin (R.)
- II. Szék (Szolnok-Doboka m.) Sic (R.)
- VII–VIII. Bözöd (Udvarhely m.) – Bezid (R.)
- Székelyszentkirály (Udvarhely m.) – Sincraiu (R.)
- Szentegyházásfalu (Udvarhely m.) – Vlăhița (R.)
- Zetelaka (Udvarhely m.) – Zetea (R.)
- Csomakőrös (Háromszék m.) – Chiuruș
- Ozsdola (Háromszék m.) – Ojdula (R.)
- Zabola (Háromszék m.) – Zăbala (R.)
1942. VII–VIII. Udvarhely és Maros-Torda m.
- XII. Szentegyházásfalu (Udvarhely m.) – Vlăhița (R.)
1943. I. 10. Homoródalmás (Udvarhely m.) – Meresți (R.)

- Kápolnásfalu (Udvarhely m.) –
 Căpîlnița (R.)
 Maroskeresztúr (Maros-Torda
 m.) – Cristești (R.)
 Szentgerice (Maros-Torda m.)
 – Gălățeni (R.)
 Köröskisjenő (Bihar m.) – Ineu
 (R.)
 Mezőszabolcs (Bihar m.) –
 Săbolciu (R.)
 Mezőszakadát (Bihar m.) –
 Sacadate (R.)
 Mezőtelegd (Bihar m.) – Tileagd
 (R.)
 Pusztajlak (Bihar m.) – Uilea-
 cu-de-Criș (R.)
1943. VIII–IX. Énlaka (Udvarhely m.) –
 Inlăceni (R.)
 Etéd (Udvarhely m.) – Atid
 (R.)
 Siklód (Udvarhely m.) –
 Șiclod (R.)
 Kövesegyháza (Bihar m.) –
 Săliște (R.)

Mezőtelegd (Bihar m.) — Tile-
agd (R.)

Tataros (Bihar m.) — Brusturi
(R.)

Kőrispatak (Udvarhely m.) —
Crişeni (R.)

II. RÉSZ

(1949—1963)

(Mutatónk következő része lehetőség szerint
a helységek felkeresésének sorrendjét is
követi.)

1949. XII. 26—30. Szárász (Tolna m.) —
(Rajeczky Benjáminnal)

1950. X. 25—XI. 1. Balassagyarmat, Érsek-
vadkert, Patak (Nógrád m.)

XII. 12—19. Balassagyarmat, Szirák
(Nógrád m.)

1951. Eger, Szikszó környéke (Heves,
Borsod m.)

1953. IX. Zsida, Rábakethely, Molnasze-
csőd (Vas m.)

X. Vitnyéd, Sopron (Győr-Sop-
ron m.)

XI. Csorna (Győr-Sopron m.)

1954. I. Garta, Szany, Vitnyéd (Győr — Sopron m.)

III. Fertőszentmiklós, Pinnye, Hegykő, Sopronpuszta (Győr-Sopron m.)

IV. Hegykő, Fertőszéplak, Sarród, Nagylózs, Kópháza, Hidegség, Fertőhomok, Süttör (Győr-Sopron m.)

V. Petőháza, Agyagosszergény, Rőjtökmuzsaj, Nagycenk (Győr-Sopron m.)

VII. Egyházásfalu, Pereszteg, Sopronkövesd (Győr-Sopron m.)

VIII. Garta, Ebergőc, Osló (Győr-Sopron m.)

IX. Mexikópuszta, Himód (Győr-Sopron m.)

X. Újkér, Pereszteg, Sopronlövő, Pusstacsalád, Csapod, Keresztény-Egyházásfalu (Győr-Sopron m.)

XI. Babót, Veszvény, Völcsej, Sopronhorpács, Gyalóka, Agyagos-

szergény, Fertőrákos, Iván, Osli
(Győr-Sopron m.)

XII. Acsalag, Bősárkány, Barbacs,
Garta, Farád, Szil, Egyed,
Peresztteg (Győr-Sopron m.)

1955. I. Peresztteg, Dör, Sopronkövesd,
Sopron (Győr-Sopron m.)

II. Kisfalud, Hövej, Vadosfa, Szany,
Sobor, Zsira, Répcevis, Bősárkány (Győr-Sopron m.),
Mesterháza, Tompaládony,
Chernelháza-Damonya (Vas
m.), Vica, Farád (Győr-Sopron m.)

IV. Árpás, Mórighida, Egyed,
Babót, Páli, Vág, Rábasebes,
Pásztori, Rábapordány, Bággyog-Szovát, Csorna (Győr-Sopron m.)

V. Jobaháza, Csorna, Hövej, Gyóró,
(Győr-Sopron m.) Simaság,
Csepreg (Vas m.), Sopron,
Öntépuszta-Kapuvár, Magyar-keresztúr, (Győr-Sopron m.)

1956. II. Pinnye, Hövej, Hidegség, Sopron (Győr-Sopron m.)
- III. Hegykő, Pereszteg, Kapuvár, Csorna, Vitnyéd, Csepreg, Zsida, Garta, Sopron (Győr-Sopron m.)
- IV. Csepreg, Salköveskút, Kőszeg (Vas m.), Fertőrákos, Sopron (Győr-Sopron m.), Szombathely (Vas m.)
- V. Fertőszéplak, Fertőd, Sopronkövesd, Sarród, Fertőszentmiklós, Sopron (Győr-Sopron m.)
- VI. Csákánydoroszló, Acsád, Körmen, Szombathely (Vas m.)
1957. IX. Szombathely, Rum, Vasszécsény, Bucusu (Vas m.), Győrzámoly, Ásványráró, Révfa, Mosonmagyaróvár, Lébény, Halászi, Dunaremete, Kisbajcs, Ménfőcsanak, Győr (Győr-Sopron m.)
- XI. Röjtökmuzsaj, Ebergőc, Szany,

Hővej, Sopron (Győr-Sopron m.).

1958. I. Kámon, Vép, Sárvár, Rábahidvég, Vasvár, Balozsameggyes, Rum (Vas m.), Beled (Győr-Sopron m.), Szombathely (Vas m.)
- IV. Sopron, Fertőrákos, Sopronkövesd (Győr-Sopron m.)
- V. Sopron, Nagylózs, Petőháza, Fertőszentmiklós, Sopronkövesd (Győr-Sopron m.)
- VI. Szombathely, Vép, Velem, Cák Kőszegszerdahely, Gencsapáti, Pinkamindszent, Csehimindszent, Vasvár (Vas m.)
- VII. Szombathely, Gencsapáti, Bucsu, Ondód (Torony), Rábahidvég, Balozsameggyes, Nyőgér, Sótory (Vas m.)
- VIII. Sopron, Fertőrákos, Petőháza, (Győr-Sopron m.)
- IX. Szombathely, Rum, Vasszécsény, Bucsu (Vas m.)
- IX. Szentléránt-Sorkifalud, Ják, Pin-

- kaminszent, Ikervár, Gérce,
Káld, Szombathely (Vas m.)
- XII. Gencsapáti, Kámon, Celldö-
mölk, Alsóság, Bucsu, Káld,
Szombathely (Győr-Sopron m.)
1959. VII. Fertőszentmiklós, Fertőrákos,
Sopron (Győr-Sopron m.)
- IX. Nagycenk, Harka-Magyarfalva,
Vitnyéd, Kiscenk, Sopron
(Győr-Sopron m.)
- X. Perenye, Szombathely, Meszlen,
Gyöngyösfalu, Kőszegszerda-
hely, Bozsok, Oszkó (Vas m.)
- XI. Oszkó, Gencsapáti, Bögöte,
Szombathely (Vas m.), Zala-
szentiván (Zala m.), Pankasz
Kerca-Szomor, Bozzai, Kenéz,
Pecöl (Vas m.)
1960. I. Kapuvár, Kópháza, Sopron
(Győr-Sopron m.)
- II. Gencsapáti, Kerca-Szomor,
Kondorfa (Vas m.) Őriszent-
péter, Bajánsenye, Hegyhát-
sál, Katafa, Kám, Alsóujlak,

- Répcelak, Nick, Szombathely, Rábagyarmat (Vas m.)
- III. Garta, Egyházásfalú, Pereszteg, Sopron (Győr-Sopron m.)
- V. Gencsapáti, Nárai, Herény, Hegyhátsál, Katafa, Halogy, Gersekarát, Rum, Szombathely (Vas m.)
- VI. Ondód (Torony), Szombathely, Herény, Bucsu, Acsád, Nárai (Vas m.), Sarród (Győr-Sopron m.)
- VII. Gencsapáti, Herény, Csörötnek, Rábagyarmat, Vashosszúfalú, Bögöte, Hosszúpereszteg, Vép, Vasvár, Szombathely (Vas m.)
- IX. Bögöte, Nárai, Oszkó, Bucsu (Vas m.)
- X. Sopronkövesd, Pinnye, Fertőszentmiklós, Rábapordány, Szany, Sopron (Győr-Sopron m.)
- XI. Egervölgy, Szemenye, Döbörhegy, Nemesrempehollós, Kis-

- unyom, Bük, Oszkó, Szombathely (Vas m.)
1961. I. Gyöngyösfalu, Lukácsháza, Ivánc, Katafa, Kisunyom, Szombathely (Vas m.)
- II. Fertőrákos, Balf, Fertőboz, Sopron, Pinnye, Fertőszentmiklós (Győr-Sopron m.)
- III. Rum, Lukácsháza, Töttös, Oszkó, Rábazsennye, Ivánc, Felsőmarác, Herény, Szombathely, (Vas m.)
- IV. Maglóca, Markotabögöde, Bősárkány, Zsira, Sopron (Győr-Sopron m.)
- V. Ondód, (Torony), Vép, Szombathely, (Vas m.)
- VI. Nagycenk, Fertőhomok, Bősárkány, Szany, Hövej, Himod, Sopron (Győr-Sopron m.)
- VII. Ondód (Torony), Dozmat, Ludad, Olaszfa, Pácsony, Szombathely (Vas m.)
1961. VIII. Sopronkövesd, Fertőrákos, Fer-

tőszentmiklós, Nagycenk
(Győr-Sopron m.)

IX. Vasvár, Bögöte, Bérbaltavár,
Csepreg, Szombathely (Vas
m.)

X. Osló, Babót, Beled, Sopron
(Győr-Sopron m.)

XI. Bucsu, Ondód (Torony), Szom-
bathely (Vas m.)

XII. Süttör, Széplak, Sopron (Győr-
Sopron m.)

1962. I. Vasvár, Gersekarát, Döröske,
Szombathely (Vas m.)

IV. Szombathely,

VI. Halászi, Dunaremete, Kisbodak,
Püski, Lipót, Révfalu, Nagy-
barát, Ménfőcsanak, Lébény,
Győr (Győr-Sopron m.)

VII. Répceszentgyörgy, Zsédény,
Nádasd, Szombathely (Vas
m.)

VIII. Fertőrákos, Hidegség, Egyed,
Sobor, Iván, Sopron (Győr-
Sopron m.)

IX. Ondód (Torony), Bucsu, Zsida,

Telekes, Csepreg, Szombathely (Vas m.)

X. Nagybarát, (Győr-Sopron m.)

XI. Halászi, Vép, Tanakajd, Lipárt, Bucusu, Szombathely (Vas m.)

XII. Sopron

I. Nagypöse, Bucusu, Bozzai, Rátót, Nagycsömöte (Lukácsháza) Szombathely (Vas m.)

II. Kámon, Bucusu, Szombathely (Vas m.)

1911–1944-ig Lajtha gyűjtőútjainak sorrendjét a Néprajzi Múzeum leltárkönyvei, támlapjai, adattári dokumentumai és a Bartók-rend adatai alapján rekonstruáltuk. A II. világháború utáni gyűjtőutak adatait 1953–1963-ig Erdélyi Zsuzsanna szíves közlése alapján állítottuk össze. Az adott időszakban Lajtha László Tóth Margittal és Erdélyi Zsuzsannával gyűjtött. Az 1950–53-ig regisztrált gyűjtések adatait jegyzékünk – a Múzeum adattári forrásainak alapján – szórványosan rögzítette.

BIBLIOGRÁFIA

LAJTHA LÁSZLÓ FŐBB MŰVEI

Népzenei, néptánc tárgyú publikációk

A magyar zene ősi múltja. Magyarság 1925.
I. 29.

Bartók Béla zenefolklorisztikai munkái. Ethnographia 1925. 182—185.

A magyar népzene kora. Debreceni Szemle 1927. 9. sz. 512—518.

A magyar népzene. Kézirat. 1928. 1—18.

Népies játékok és táncok Magyarországon.

1. Az 1928. évi prágai Nemzetközi Népművészeti Kongresszus közleménye, MTA Bp., 1929. 52—57.; 2. Zenei Szemle 1929. I. 31—34. l.; 3. franciául: Congrès int. des arts populaires à Prague, 1928. Résumés, Paris, 1931.

A kultuszminisztérium gramofonakciója. Muzsika 1929. jún. 26—29.

Magyar Dalok, első sorozat. A gramofonlemezre felvett dalok teljes szövege. Molnár Imre, Lajtha L. és Sztankó Béla

- munkája. Előszó: Lajtha. Királyi Magyar Egyetem Nyomda, Bp., 1929.
- La musique hongroise.* In: *La Hongrie et la civilisation. La Renaissance du Livre,* Paris, 1929. II. 396–402.
- Az 1930. évi népzenei gyűjtések.* Ethnographia 1931. 62–75.
- Népdalgyűjtés.* Zenei lexikon. II. Szerk.: Szabolcsi-Tóth, Bp., 1930–31.
- A népzenéről.* 1. Nyugat 1933. I.; 2. Zenei írások a Nyugatban. Bp., 1978. 409–420.
- Musique et chansons populaires. Préface:* Lajtha. Dossiers de la Coopération Intellectuelle. Paris, Institut Int. de la Coop. Intellectuelle 1934. 7–13.
- Népdal, népdalgyűjtés.* Lajtha és Veress Sándor. Magyar muzsika könyve. Bp., 1936. 172–179.
- A magyar néptánc.* Magyar muzsika könyve. Bp., 1936. 188–190.
- Tánc.* Lajtha és Gönyey Sándor. In: *A magyarság néprajza.* IV. Bp., 1937.; 1943².
- Levél egy falusi tanítóhoz.* Énekszó 1937. márc.
- A gramofonlemezre való népdalgyűjtés muzeológ-*

- giai jelentősége.* A Néprajzi Múzeum Értesítője 1938. 318–323.
- A tekerő.* Lajtha és Dincsér Oszkár. A Néprajzi Múzeum Értesítője 1939. 1–2.
- Hongrie. Notice préliminaire sur le folklore musical de la Hongrie : Historique, Méthode d'investigation, de sélection et d'enregistrement.* Folklore Musical. Dossiers de la Coopération Intellectuelle. Paris, 1939. Inst. Int. de la Coop. Intellectuelle 139–159.
- Der Bauerntanz.* In: Ungarn, des Anlitz einer Nation. Bp., 1940. 349–356.
- Qu'est-ce que l'art populaire?* Nouvelle Revue de Hongrie Bp., 1941. I. 20–25.
- Les origines de l'art populaire.* Nouvelle Revue de Hongrie Bp., 1941. 137–143.
- La danse hongroise.* Nouvelle Revue de Hongrie Bp., 1941. 530–538.
- A magyar néptánc.* Magyar Csillag 1942. febr. 68–72.
- Újra megtalált magyar népdaltípus.* Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára. Bp., 1943.
- Archives de la musique enregistrée . . .* Collection Phonothèque Nationale. Catalogue

établi . . . C. I. A. P., Préface: Lajtha.
Paris, Unesco. 1952. 7–8.

Egy „hamis” zenekar. Zenetudományi Tanulmányok I. Kodály Emlékkönyv. Bp., 1953. 169–199.

À propos de l'intonation faussé' dans la musique populaire. Les Colloque de Wégimont I. Bruxelles, 1956. 145.

Tudományos előadások

A magyar Néprajzi Múzeum néprajzi hanglemezei és azok népzenei tudományos értéke. — és Ortutay Gyula. Előadás a Néprajzi Társaságban, 1940. május 29. (Kézirata elveszett.)

A magyar népzene tudomány technikai előfeltételei. Néprajzi Társaság, 1949. január 26. *In vivo, in vitro.* (Kéziratban.) é. n.

The varying significance of folk music to people of different communities. (Kéziratban.) é. n.

Gipsy bands and Hungarian folk music. (Kéziratban.) é. n.

Réflexions sur la méthode de la collection, de la notation et systematisation de la musique

populaire. Párizs, Sorbonne, 1962. (Kéziratban).

(Tudomásunk van a fentiekén kívül 1950/51-ben a Magyar Zeneművészek Szövetségében tartott előadásokról, továbbá a Népművelési Intézet-beli felolvasásokról — ez utóbbiak elvesztek —. Néhány rádióelőadásának kézirata hagyatékában található.)

Kisebb terjedelmű közlemények, bírálatok

A „Basa Pista” népballada történeti háttere.

Zenei Szemle 1928. jan—febr. 48.

A Kiszejárás a Hont megyei Ipolybalogon.

Ethnographia 1933. 3—4. sz. 161.

Kispaládi pünkösdőrlő. Ethnographia 1935.

143—144. l.

Kuruc eredetű dallam a magyar népdalgyűjtés-

ben. Ethnographia 1936. 1—2. III—III4.

Egy magyar ráolvasó énekelt töredéke. Ethnog-

raphia 1947. 1—2. sz.

Molnár István: Magyar táncgyományok.

Ethnographia 1947. 335.

- János Jagamas : Moldvai csángó népdalok és népballadák.* Bukarest, 1956. JIFMC 1958.
- Pál Péter Domokos and Benjamin Rajeczky : Csángó népzene.* Bp., 1956. Journal of the IFMC 1958. 78 — 79.

Népzenei dallamgyűjtemények

- Játékország.* Lajtha és Molnár Imre. Gyermekdalok, gyermekjátékok, mondókák. Bp., é.n. (1929.) 82 l.
- 300 magyar népdal.* Kéziratos gyűjtemény az 1930-as évekből (lappang).
- Szépkenyerűszentmártoni gyűjtés.* Népzenei Monográfiák I. Bp., 1954. 160 l.
- Széki gyűjtés.* Népzenei Monográfiák II. Bp., 1954. 363 l.
- Kőrispataki gyűjtés.* Népzenei Monográfiák III. Bp., 1955. 446 l.
- Sopronmegyei virrasztó énekek.* Népzenei monográfiák IV. Bp., 1956. 623 l.
- Dunántúli táncok és dallamok I.* Népzenei monográfiák V. Bp., 1962. 525 l.
- Egy szombathelyi prímás műsorából.* (Előkészületben.)

Hangszertörténet, ikonográfia

A tárogató útja Perzsiából Európába. Magyarország 1923. júl. 23.

Két régi lantról. Zenei Szemle 1927. jan. — márc. 82—87., ill. 118—121.

A tárogatóról. Zenei Szemle 1928. ápr. — máj. 108.

Díszített hangszerek. Magyar Művészet 1929. 3. sz. 132—141.

Magyar hangszerábrázolásokról. Muzsika, 1929. nov. 28—35.

(Lajtha László írásainak részletesebb jegyzékét lásd: VOLLY ISTVÁN: Lajtha László zenetudományos munkássága. — Magyar Zene 1967. II. 65—70.)

A LAJTHA LÁSZLÓVAL FOGLALKOZÓ SZAKIRODALOMBÓL

BARTHA DÉNES: A magyar népzenei hanglemezek programja. Országos Magyar Történeti Múzeum 1937. 1—14.

VARGYAS LAJOS: A magyar népzene kutatás. Magyar Népkutatás Kézikönyve. Kelet-

- európai Tudományos Intézet, Bp., 1949.
1—19.
- AVASI BÉLA: Népzenei monográfiák I., II.
Új Zenei Szemle 1955. 4. sz. 38—41.
- JÁRDÁNYI PÁL: The significance of folk
music in present day. Journal of the IFMC
1957. 41—42.
- VARGYAS LAJOS: Folk Music Research in
Hungary. Stud. Mus. Tom. I. 1961.
433—449.
- MOLNÁR ANTAL: Lajtha László (Nekrológ).
Orsz. Filh. Műsorfüzet 1963. II. 25.
- AVASI BÉLA: Lajtha László. (Nekrológ).
Ethnographia, 1964. 161—164.
- KARPELES, MAUD: László Lajtha (1892—
1963). Journal of the IFMC 1964.
- VOLLY ISTVÁN: Lajtha László, Dunántúl
zeneköltője. Életünk 1967. II. 61—69.
- VOLLY ISTVÁN: Lajtha László zenetudomá-
nyos munkássága. Bibliográfiái össze-
foglalás. 1. Magyar Zene 1967. febr.,
65—70. 2. franciául: L'oeuvre de László
Lajtha I. à Hommage à László Lajtha.
Études Finno-Ougriennes, Tom. V. 1969.
14—24.

GERGELY, JEAN: Hommage à László Lajtha red.: —. Introduction. Études Finno-Ougriennes, Tom. V. 1969. 7—11.

WEISMANN, JOHN: L'oeuvre de László Lajtha II. László Lajtha et l'esprit européen. Hommage à László Lajtha. Études Finno-Ougriennes, Tom. V. 1969. 25—48. 1.

Témoignages sur László Lajtha. Henry Barraud, Emmanuel Bondeville, Jacques Chailley, Claude Alphonse Leduc, Salvador de Madariaga, Albert Marinus, Marce Mihalovici, A. Adnan Saygun, Vargyas Lajos, Alexandre Veress írásai. Hommage à László Lajtha. Études Finno-Ougriennes Tom. V. 1969. 49—72.

SOLYMOSSI JÁNOS: A magyar népzenei hanglemezek története. Kézirat. Rádió-előadás I—III. 1978.

RAJECZKY BENJÁMIN: A magyar népzenei hanglemezek. Ethnographia 1972. 2—3. sz. 370—373.

A SOROZATBAN EDDIG
MEGJELENT

Bp., 1970.

Kara György: Kőrösi Csoma Sándor
Magyar Imre: Korányi Sándor
Tilkovszky Loránt: Balásházy János
Vadász Elemér: Szabó József
M. Zemplén Jolán—Egyed László:
Eötvös Loránd

Bp., 1971.

Eősze László: Kodály Zoltán
Kiss Ervin: Geleji Sándor
Keresztury Dezső: Arany János
Kósa László—Keve András—Farkas Gyula:
Herman Ottó
Ránki György: Molnár Erik

Bp., 1972.

Babics Antal: Illyés Géza
Diószegi Vilmos: Sebestyén Gyula
Éder Zoltán: Révai Miklós
Németh Gyula: Gombocz Zoltán
Szabadváry Ferenc: Than Károly

Bp., 1973.

Gunst Péter: Acsády Ignác
Lakó György: Sajnovics János
Miskolczy Dezső: Schaffer Károly
Szabó Imre: Pikler Gyula
Törő Imre: Huzella Tivadar

Bp., 1974.

Gaál László: Rodiczky Jenő
Horváth Árpád: Jedlik Ányos
Korach Mór: Wartha Vince
Tasnádi Kubacska András: Lóczy Lajos
Zsigmond Gábor: Beöthy Leó

Bp., 1975.

Balassa Iván: Jankó János
Dömötör Tekla: Honti János
Karasszon Dénes: Hutýra Ferenc
Szabadváry Ferenc: Winkler Lajos
Tompá József: Simonyi Zsigmond

Bp., 1976.

Sz. Farkas Márta: Bartalus István
Hazai György: Vámbéry Ármin
Lampert Vera: Bartók Béla
Pál Lajos: Rónay Jácint
Paládi-Kovács Attila: Fényes Elek

Bp., 1978.

Gulya János: Gyarmathi Sámuel
Gunda Béla: Bátky Zsigmond
Mann Miklós: Trefort Ágoston
Szénássy Barna: Bolyai János
Szőkefalvi-Nagy Zoltán: Ilosvay Lajos

Bp., 1980.

Geday Gusztáv: Entz Ferenc
Hoppál Mihály: Ipolyi Arnold
Lakó György: Budenz József
Szabó József: Hunfalvy János
Varga József: Bánki Donát

Bp., 1981.

Borzsák István: Ábel Jenő
T. Erdélyi Ilona: Erdélyi János
Kálmán Béla: Munkácsi Bernát
Móra László: Varga József
Selmeczi Kovács Attila: Györfly István

Bp., 1983.

Gunst Péter: Marczali Henrik
Kecskés Mihály: Fehér Dániel
Krizsán László: Magyar László
Szénássy Barna: Kőnig Gyula
Szőkefalvi-Nagy Zoltán: Lengyel Béla

Bp., 1984.

Berlász Melinda: Lajtha László

Füstöss László: Ortway Rudolf

Lukács Dezső: Ifj. Entz Géza

Szántó György Tibor: Csengery Antal

Terplán Zénó: Pattantyús-Ábrahám Géza

ELŐKÉSZÜLETBEN

Ács Tibor: Kiss Károly

Domokos Péter—Paládi-Kovács Attila:

Hunfalvy Pál

Gábor Éva: Alexander Bernát

Lakó György: Szinnyi József

Wéber Antal: Toldy Ferenc



A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó és Nyomda
főigazgatója

Felelős szerkesztő: Róbert Zsófia

Műszaki szerkesztő: Érdi Júlia

AK 2112 k 8486

Terjedelem: 6,83 (A/5) ív + 1 db melléklet

HU ISSN 0133-1884

12355 Akadémiai Kiadó és Nyomda,

Budapest

Felelős vezető: Hazai György